

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav politologie

Diplomová práce

Tomáš Nalejvač

Afrika v sféře zájmu velmocí: rozvoj a partnerství

Africa in the Attentiveness of Great Powers: Development and Partnership

Praha 2020

Prof. Dr. Pavel Barša, M.A., Ph.D.

Poděkování

Rád bych zde poděkoval vedoucímu mé diplomové práce panu prof. Pavlu Baršovi za odborný dohled, cenné komentáře a podněty při psaní této práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 17. 5. 2020

.....

podpis

ABSTRAKT

Diplomová práce si klade za cíl sledovat rostoucí zájem center globálního ekonomického systému o oblast rozvojových zemí subsaharské Afriky, vzhledem ke slábnoucí pozici Západu ve vztahu k tomuto regionu. Práce bude v tomto směru rozčleněna na dvě roviny. První část se zaměří právě na vztah Západu se zeměmi afrického kontinentu a okolnosti umožňující nejen příchod nových vyzyvatelů, nýbrž i alternativních modelů rozvoje, v souvislosti s problematikou požadavku demokratizačních politických reforem v těchto zemích. V tomto směru bude využívat teoretické práce autorů Adriana Leftwiche a Clause Offeho zabývající se otázkou souběžné demokratizace a ekonomického rozvoje a jejich vzájemnou inkompatibilitou. Druhá část se následně bude věnovat vztahům s nastupujícími, nezápadními mocenskými centry a jejich alternativními rozvojovými modely. Výzkumnou otázkou textu bude, zda tato alternativní centra globálního ekonomického systému v regionu subsaharské Afriky vstupují s vlastní koncepcí rozvojových modelů a s ohledem na proklamovaný respekt k lokálním podmínkám představují výzvu západní koncepci rozvojové politiky. Hypotéza v tomto směru předpokládá určitou míru autonomie rozvojových zemí při výběru „svého“ centra. Tato centra jsou nucena nabídnout určité benefity rozvojovým zemím, nemusí se tedy jednat o jednostranný vztah vítěze a poraženého.

KLÍČOVÁ SLOVA

Afrika, globální kapitalismus, rozvojové země, nová/stará centra, demokratizace, vztahy centrum-periferie

ABSTRACT

The aim of the Master's thesis is to analyze the growing interest of the global economic system centers in the region of developing countries in sub-Saharan Africa with the account on weakening position of the West in relation to this region. The thesis will be structured into two sections. The first part will focus on the relationship between the West and countries of the African continent and the circumstances allowing not only the access of new challengers, but also alternative development models. In this respect the thesis will use the theoretical works of Adrian Leftwich and Claus Offe dealing with the issues of democratization and economic development and their mutual incompatibility. The second part of the thesis will analyze relations with these emerging, non-western power centers and their alternative development models. The research question of the thesis is formulated whether these alternative centers of the global economic system in the region of sub-Saharan Africa propagate their own conception of development models, with proclaimed respect for local conditions, as a challenger to the Western concept of development policy. The hypothesis assumes a certain degree of autonomy in case of developing countries in choosing "their" partner center. These centers are forced to offer certain benefits to developing countries, so it is assumed not to be a one-sided relationship between the winner and the loser.

KEYWORDS

Africa, global capitalism, developing countries, new/old centers, democratization, center-periphery relations

Obsah

Úvod.....	7
1 Povaha globálních ekonomických vztahů v teorii mezinárodních vztahů.....	12
2 Obrat k Africe	19
3 Problematika identity, západní partnerství a rozvoj jako ideologie	21
4 Konec éry západní dominance a hledání alternativ	26
4.1 Limity souběžnosti ekonomicko-politických reforem	26
4.2 Zpochybnění modelu Washingtonského konsenzu a sociálně demokratický přístup ..	33
5 Alternativa „rozvojového státu“ a sultanistický režim	38
5.1 Problematicizování předpokladu demokratizace „rozvojového státu“	44
6 Ekonomický rozvoj a problematika sociální stratifikace subsaharské Afriky	45
7 Případ „Singapuru Afriky“	48
8 Vzestup „čínského“ rozvojového modelu	51
8.1 Debata o povaze čínského rozvoje	51
8.2 Budování čínsko-afričké spolupráce.....	54
9 Vztah s Čínou jako win-win?.....	57
10 Otázka integrace do světového hospodářství	61
Závěr	64
Použité zdroje	69

Seznam grafů

Graf 1 Graf poklesu spotřeby při postupném a radikálním prosazení reforem.....	27
Graf 2 Graf poklesu spotřeby v tranzičním období.....	28

Úvod

Předkládaná diplomová práce se zaměří na převážně teoretickou problematiku rozvoje afrického regionu v prostoru globálních ekonomických vztahů, v jejímž rámci bude sledovat rostoucí trend ekonomického i politického zájmu nově vzniklých „center“ globálního ekonomického systému a alternativních nezápadních rozvojových modelů vůči tzv. Washingtonskému konsenzu. Právě otázka povahy alternativních modelů v souvislosti se zahraničním partnerstvím formujících se nezápadních center, spolu s problematou pozicí Západu v regionu a selháním západního modelu rozvoje, budou představovat stěžejní náplň této práce.

Právě tlak Západu na prosazování demokratizačních reforem spolu s liberalizací afrických ekonomik nejen nalezl odmítavý přístup na africkém kontinentě, jelikož byl spojován s narušováním státní suverenity ve vnitropolitických záležitostech, ale stal se i předmětem akademických debat o problematičnosti souběžnosti obou procesů. V tomto směru Adrian Leftwich poukázal na problematiku jisté nekompatibility ekonomického rozvoje v rámci demokratických institucí. Práce Adriana Leftwiche a Clause Offeho, věnující se tématu souběžné demokratizace a ekonomické liberalizace, v tomto směru představují hlavní opěrné body pro sledování nejen problematiky aplikace Washingtonského konsenzu v regionu, ale i nahlížení na jednotlivé alternativní rozvojové modely. Přestože Offeho práce se vztahuje k situaci souběžné politické a hospodářské transformace regionu postkomunistické středovýchodní Evropy, nabízí zajímavé podněty i pro debaty týkající se právě afrického regionu, vyžadujícího právě ony souběžné hluboké sociální, politické a ekonomické reformy.

V otázce zahraničních partnerských vztahů práce vychází z předpokladu, že alternativní centra vstupují do těchto regionů s exportem vlastního rozvojového modelu a vzhledem k možnosti výběru mezi těmito partnery se mohou stát prospěšnými pro obě strany. Centra jsou tak nucena nabídnout určité benefity, upřednostňující je ve vztahu s africkými zeměmi před jejich rivaly. Navzdory podřízené pozici afrických zemí v rámci globálního ekonomického systému se tedy předpokládá i určitá autonomie rozhodování těchto států.

Základní optikou pro sledování povahy procesů světového hospodářství v tomto směru bude poskytovat práce Boba Jessopa, který spojuje představy nerovného vztahu v rámci globální světové ekonomiky Immanuela Wallersteina s ohledem na význam role státu v těchto procesech a vliv specifík povahy lokálních ekonomik.

V souvislosti se zájmem o alternativní rozvojové modely a investice do regionu bude v tomto směru široce diskutována především role Čínské lidové republiky, jelikož navzdory debatám posledních měsíců o „návratu“ Ruska na africký kontinent, je zmiňovaný návrat ve srovnání se Západem a Čínou stále limitován nedostatečným rozpočtem pro poskytování výraznější finanční rozvojové pomoci. Vzhledem k současné situaci Ruské federace se proto očekává, že se v následujících letech zaměří méně na poskytování finanční asistence africkým zemím, a více na rozvoj spolupráce v oblastech bezpečnosti, infrastruktury a vojenského materiálu a posílení vlastních pozic, např. v oblasti Adenského zálivu (Paduano, 2019; Gibbons-Neff, Schmitt, 2020). Diskutovaným tématem je i spolupráce Indické republiky s africkými zeměmi. Navzdory ambicím o posílení vlastní pozice v rámci mezinárodních vztahů a zájem o africký region, byla Indie limitována domácími problémy poskytovat výraznější zahraniční finanční pomoc, a zaměřovala se především na nefinanční formu podpory. Africkým zemím poskytovala především technickou asistenci či akademická stipendia. (McCormick, 2008, str. 83). Indie, obdobně jako Čína, zakládá svůj přístup vůči Africe na vyjádřeních asijsko-africké solidarity, odmítnutí kolonialismu a tradici boje za nezávislost s odkazem na osobnosti Mahatmi Gandhího a Džaváharlala Néhrú. (Davis, 2018, str. 242). Výraznější vazby však Indie udržuje jen s některými africkými zeměmi, především se státy s výraznějšími indickými diasporami v přímořských oblastech Indického oceánu, jako například Keňa, Tanzanie či Jižní Afrika (Davis, 2018, str. 243).

Posilování pozic Čínské lidové republiky na africkém kontinentě tak vytváří představu o střetu a vytlačování západního vlivu ve prospěch rostoucí asijské velmoci a konfrontaci dvou odlišných pojetí kapitalismu. (Milanovic, 2020). Čínsko-africké vztahy budou v rámci práce sledovány s odkazem na antikoloniální rétoriku, která byla výrazným faktorem i při růstu vlivu Spojených států Amerických a představuje významnou složku čínské zahraniční politiky.

Antikoloniální rétorika tak hraje významnou roli nejen v utváření vazeb kolonizovaných národů na základě představy o „solidaritě mezi kolonizovanými“, ale také snaze o nové spravedlivější vztahy mezi národy a jejich uznání. Otázka kolonialismu hraje na africkém kontinentě stále klíčový význam, má dopady na myšlení jednotlivců a stává se tedy příležitostí pro nově vznikající ekonomická centra, která nejsou tímto dědictvím koloniální viny zatížena.

Na pozadí načrtnuté problematiky se tedy práce zaměřuje na dvě základní roviny, jednak debatu o problematice demokratizace a rozvoje afrického kontinentu v souvislosti se problematickou pozicí Západu, spjatého právě s tlakem na prvky demokratizace a požadavky implementace Washingtonského konsenzu, zároveň problematiku alternativních rozvojových modelů, které jsou následně prosazovány v rámci partnerských vztahů s rozvojovými zeměmi. Výzkumná otázka textu je formulována, zda tato alternativní centra globálního ekonomického systému v regionu subsaharské Afriky vstupují s vlastní koncepcí rozvojových modelů, s ohledem na proklamovaný respekt k lokálním podmínkám, jakožto výzvě západní koncepci rozvojové politiky. Jak již zmíněno, bude v rámci práce zohledňována autonomie rozhodování afrických zemí a otázka vzájemné prospěšnosti vycházející ze spolupráce nových nezápadních center (resp. centra) s africkými zeměmi, zejména pak právě v otázce rozvoje regionu.

První kapitola diplomové práce bude představovat teoretický základ pro sledování povahy globálních ekonomických vztahů. Kapitola poukáže na fungování nerovných ekonomických vztahů současně s důrazem na přetrvávající roli státu a významu specifík jednotlivých koexistujících typů ekonomik. V tomto směru bude Jessopova koncepce, představující syntézu mezi teorií světového systému a tzv. teorií Varieties of Capitalism, konfrontována s lokální povahou debaty k tématu afrického rozvoje.

Cílem *druhé kapitoly* bude krátké uvedení do problematiky afrického regionu a jeho postupný rostoucí potenciál pro případné zahraniční partnery.

Třetí kapitola se následně zaměří na problematiku role západních demokracií ve vztahu s africkými zeměmi na základě kombinace historické zkušenosti, postkoloniální identity a přetrvávajících nerovných vztahů, čímž se tak bude navracet ke kapitole první. Současně se bude věnovat problematice zpolitizování pojmů jako rozvoj, demokracie či kapitalismus a důvodům selhání afrických rozvojových projektů, majících dopad na přetrvávající destabilizaci hospodářství a ekonomických vztahů těchto států. Kapitola poukáže na významný prvek debaty o povaze afrického rozvoje, tedy schopnosti místní politické reprezentace se účinným způsobem zbavovat odpovědnosti za vnitropolitické problémy těchto zemí.

Čtvrtá kapitola práce bude reagovat na problematiku požadavků západních států a institucí na demokratizaci rozvojových zemí a poukáže slabiny souběžného demokratizačního procesu spolu s nutností přijetí ekonomických reforem a ztrátu dominance Západu v otázkách světového hospodářství, uvolňující prostor případným vyzyvatelům.

Pátá kapitola se následně přesune k teoretické polemice o roli státu v otázce rozvoje a případům ekonomicky úspěšných nedemokratických zemí s tradicí koloniální nadvlády, jako alternativy vůči západnímu demokratizačnímu modelu. V rámci této kapitoly bude prezentována teorie Adriana Leftwiche, zabývající se dichotomií „rozvojový stát“ a „sultanistický režim“. Tato kapitola bude představovat přechodový můstek mezi dvěma stěžejními rovinami práce, tedy problematikou selhání západního rozvojového modelu ve prospěch alternativních modelů ekonomicky úspěšných, nezápadních zemí a vztahem s těmito novými centry.

Šestá kapitola se pokusí dále posílit Leftwichovu argumentaci s ohledem na sociální situaci v regionu, vyžadující odlišnou koncepci rozvoje, a především bude reagovat na argument, že nedemokratické státy jsou z dlouhodobého hlediska schopny mobilizovat své zdroje a bránit tak demokratizačním tendencím.

Sedmá kapitola bude věnována široce diskutovanému případu hospodářského úspěchu režimu Paula Kagame, jakožto tzv. „Singapuru Afriky“. Rwanda se v tomto směru jeví jako vhodný příklad odpovídající koncepci rozvojového státu Adriana Leftwiche.

Osmá kapitola se zaměří na problematiku imitace zahraničních politických a ekonomických projektů africkými zeměmi a debatu o povaze čínského modelu právě ve vztahu k Leftwichově teorii. Zároveň poukáže na vývoj vzájemných čínsko-afrických vztahů a přetrvávající význam témat antikolonialismu při posilování těchto vztahů.

Devátá kapitola zhodnotí současné politické a ekonomické vztahy mezi africkými zeměmi a Čínou, jakožto rostoucí světovou velmocí a důsledky tohoto partnerství pro rozvoj těchto zemí. Tato kapitola tedy bude sledovat otázku případného vzájemného přínosu, který z partnerství vychází, včetně dopadů této spolupráce na sociální situaci v regionu. Zohledněny budou v tomto směru nejen vztahy s místní politickou elitou, nýbrž i vztahy s případnou politickou opozicí.

Desátá kapitola práce se na závěr zaměří na problematiku hledání vlastní pozice subsaharských ekonomik v rámci globálních ekonomických vztahů a otázku komparativní výhody rozvojových zemí subsaharské Afriky.

1 Povaha globálních ekonomických vztahů v teorii mezinárodních vztahů

Teoreticko-ekonomický charakter práce, zakládající se na představě nerovnoměrných vztahů mezi jednotlivými zeměmi v prostředí globálních ekonomických procesů, přivádí pozornost k neomarxistickým teoriím v mezinárodních vztazích. Konkrétně teorii Immanuela Wallersteina a jeho důrazu na sledování globálních ekonomických procesů a interakcí států s odlišnou pozicí v rámci těchto vztahů. Základní východisko tohoto přístupu se zakládá právě na nerovných vztazích v rámci tzv. kapitalistické světoekonomiky, v rámci níž některé země disponují větší ekonomickou silou než ostatní (Wallerstein, 2004, 11 – 12) a řadí se tak, vzhledem ke své pozici v rámci globální produkce, mezi tzv. země jádra (resp. centra) a periferie (Wallerstein, 2004, str. 17). V tomto směru role státu spočívá na zajišťování výhod pro vlastní produkci a snaze čelit ostatním státům, které mohou být nepřátelské zájmům „vlastních“ domácích kapitalistů (Wallerstein, 2004, str. 24). Státy tak vytváří tzv. kvazimonopoly skrze různá ochranná opatření jako patenty, cla apod. (Wallerstein, 2004, str. 26).

Wallerstein pracuje s představou zcela volného trhu, jakožto něčím nežádoucím, jelikož právě volný trh brání národním kapitalistům v nekonečné akumulaci kapitálu. Trhy tak bývají zpravidla jen částečně volné (Wallerstein, 2004, str. 25). Zásadní význam této teorie spočívá právě na rozdělení na země tzv. jádra a periferie. Jedná se o nerovný vztah, v rámci něhož silné státy usilují o ochranu svých kvazimonopolních produkcí, a slabé státy, které nejsou schopny ovlivnit axiální dělbu práce, jsou tedy nuceni přijmout svůj podřízený úděl (Wallerstein, 2004, str. 29). *„Je zřejmé, že nerovná výměna není jediným způsobem, jak přesunout akumulovaný kapitál z politicky slabých regionů k silným. Existuje také drancování, ke kterému hojně dochází v prvních dnech začleňování nových regionů do světoekonomiky (vezměme v úvahu například dobyvatele a zlato v Americe). Drancování je však sebelikvidační. Je případem zabítí husy, snášejíci zlatá vejce“* (Wallerstein, 2004, str. 28).

Slabší státy tedy logicky mohou akumulovat menší prostředky a pro politickou elitu je výrazně náročnější udržovat účinnou kontrolu nad vlastním územím. (Wallerstein, 2004, str. 53 – 54). Tyto státy navzdory časté přítomnosti nerostného bohatství zůstávají v podřízené pozici, jelikož většina výrobních procesů spojených s primárními surovinami se přesouvá mimo zemi. Jejich slabost tedy není podle Wallersteina způsobena špatnými politikami, ale primárně povahou fungování kapitalistické světoekonomiky (Wallerstein, 2004, str. 53).

Silné státy pak logicky za účelem prosazování vlastních zájmů vyvíjejí tlak na tyto slabé. (Wallerstein, 2004, str. 55). Posilování pozic centra je nepochybně přínosné pro domácí producenty. Dosažení hegemonie centra (resp. jádra) je pak v souladu se zájmy této skupiny, jelikož hegemonie vytváří stabilitu, v rámci níž kapitalistické podniky působí. V tomto stavu zvláště prosperují monopolistická odvětví průmyslu (Wallerstein, 2004, str. 58). Přestože Wallerstein obohatil debatu o povaze mezinárodních vztahů především důrazem na nerovné ekonomické vztahy mezi jednotlivými státy, s odkazem na jejich pozici v rámci globálního ekonomického systému, uznával v rámci těchto vztahů určitou dynamiku, a tedy i možnou změnu pozice na vertikální ose v obou směrech. (Wallerstein, 2004, str. 56 – 57). Evropská koloniální správa tak v rozvojových zemích nepodporovala budování dostatečné infrastruktury a ponechávala místní obyvatelstvo ve stavu naprosté negramotnosti, ve snaze bránit vytvoření případné konkurence evropské produkci (Ayittey, 2005, str. 82 – 82).

Diskuse o nerovných ekonomických vztazích mezi evropským a africkým kontinentem však přetrvávají dodnes v souvislosti s obavou členských států z případné africké konkurence, zejména v oblasti zemědělské produkce, což vede členské země EU ke snaze chránit svá klíčová odvětví a zkomplikovat africkým zemím přístup na evropský trh (Moulds, 2015).

Africké produkty nejsou schopné konkurovat dotované evropské produkci a volný obchod s EU je tak vnímán jako hrozba rozvoji stávajícímu africkému průmyslu (Moulds, 2015). „Většina těchto potravin jako pšenice, sušené mléko, obiloviny, rostlinné oleje, drůbež a zelenina mohou být snadno pěstovány na africké půdě. Podle FAO (pozn. Organizace pro výživu a zemědělství) však „neférové obchodní dohody“ poskytují zemědělcům Evropské unie výraznou výhodu proti jejich africkým kolegům. (...) Obchodní dohody primárně zvýhodňují státy Evropské unie, jelikož africké společnosti jsou příliš slabé konkurovat evropským firmám v prostředí volného trhu.“ (Palitza, 2017). Uvalení tarifů například na keňský vývoz květin do zemí Evropské unie, za účelem omezení přístupu levnější konkurence, tak znamenalo pro místní producenty výrazně bolestivou ránu, kterou však byli nuceni přijmout z obavy možné ztráty odbytiště. (Moulds, 2015).

Zároveň tlak Evropské unie na dodržování vysokých standardů týkajících se například užívaných hnojiv, využití energie či otázky likvidace odpadu, iniciovaných v případě trhu s květinami Nizozemskem, komplikuje přístup afrických zemědělců na evropský trh (Thompson, 2004, str. 459). Dohoda o hospodářském partnerství (EPA) v tomto směru vyvolávala v regionu obavy, že bude nutit africké země otevřít osmdesát procent svých trhů evropskému dovozu, výměnou za bezcelní přístup na evropský trh (Moulds, 2015). Přetrvávající vazby na bývalé koloniální mocnosti dokládá i podíl přímých zahraničních investic do regionu, v rámci něhož země západní Evropy dosud poskytují regionu stále většinu finančních prostředků (UNCTAD, 2019). Africké ekonomiky obdobně však musí čelit dopadům protekciónářské politiky i ze strany Spojených států (Kohnert, 2018, str. 453).

Wallersteinův teoretický přístup k mezinárodním vztahům, a s ním spojený širší zájem o globalizační procesy od poloviny sedmdesátých let dvacátého století, však představoval určitý odstup od sledování specifik národních států. Některé přístupy v tomto směru pak předpovídaly i jeho bezprostřední zánik. (Jessop, 2016, str. 189).

Navzdory rostoucí integraci světového trhu, posilování vlivu nadnárodních korporací a rostoucí vzájemné závislosti, se však role národního státu ukázala jako nezastupitelná. (Jessop, 2016, str. 189 – 190). Samotný globalizační proces tedy nepředstavuje jediný kauzální mechanismus s univerzální logikou, nýbrž v sobě zahrnuje mnoho dalších procesů a transformací (Jessop, 2016, str. 191).

Bob Jessop v tomto směru předložil kritiku, jak vůči čistému zájmu o fungování světoekonomiky, jakožto přístupu omezujícím se na přehnaný zájem o jednotu těchto procesů bez ohledu na povahu lokálních ekonomik, tak i vůči přístupu zaměřujícím se čistě na vlastní logiku každého případu, který však podceňuje jejich vzájemnou závislost (Jessop, 2016, str. 194). Zatímco teoretici světosystému, včetně Wallersteina, chápou globální ekonomické vztahy na základě konkurenčních kapitálovoteoretických pozic v rámci integrace světového trhu a nezohledňují specifika jednotlivých ekonomických modelů, opačný přístup tzv. Varieties of Capitalism (VoC) má sklon fetišizovat jednotlivé modely, zacházet s nimi jako rivaly a přehlížet tak jejich vzájemné doplňování v rámci širší mezinárodní dělby práce (Jessop, 2016, str. str. 195).

Teoretici přístupu Varieties of Capitalism rozlišují dva ideální typy, „liberálně tržní ekonomiky“ (Liberal Market Economies, LME) a „řízené tržní ekonomiky“ (Coordinated Market Economies, CME), na jejímž základě odvozují konkrétní reálné případy (Nattrass, 2014, str. 57). Zatímco Spojené státy a Velká Británie patří mezi nejvýraznější příznivce neoliberální povahy globalizace, například Německo sleduje více neomerkantilističtější přístup k integraci světového trhu založený na specializaci produkce s vysokou přidanou hodnotou a designově náročné kvalitní výrobky. Čínský přístup se naproti tomu zakládá na odlišném pojetí neomerkantilitického přístupu, tzv. „továrny světa“ (Jessop, 2016, str. 193). Hospodářské prostředí je tak formováno souborem institucí. Vláda je schopna, skrze změny institucionálního prostředí, ovlivnit povahu „varianty kapitalismu“ (Nattrass, 2014, str. 57).

Jessop tedy uznává, že dynamika světového trhu vede k nerovnoměrnému rozvoji, ekonomickému vykořisťování a politické dominanci (Jessop, 2016, str. 191 – str. 192). „*Tento jev vytváří nerovnoměrný geografický vývoj, ovlivňuje prostorovou dělbu práce, mění prostor pro utváření sítí různých druhů a přeskupuje prostorové aspekty ekonomické dominance. Zároveň zvyšuje konkurenční tlaky na kapitál a práci prostřednictvím rozšiřování, prohlubování a intenzifikace globální soutěže, a navíc vystavuje státní manažery různým tlakům.*“ (Jessop, 2016, str. 192). Přesto zevšeobecňování těchto vztahů v rámci globální ekonomiky má, podle Jessopa, sklon přehlížet různé státní formy a politické režimy propojené těmito globalizujícími procesy, které však byly do těchto vztahů integrovány v různém čase a s různými dopady. (Jessop, 2016, str. 192).

Státy jsou výrazným způsobem zapojeny do utváření institucí tvořících ekonomiku a začleňují se do procesů globální, či regionální ekonomické integrace. Globalizace je tak spojena i s utvářením virtuálních interkontinentálních regionů, jako v případě spolupráce Brazílie, Ruska, Indie, Číny a Jižní Afriky, v rámci tzv. zemí BRICS (Jessop, 2016, str. 192 - 193). Jessop píše, že i neoliberalní formy hospodářské globalizace zůstávají nadále závislé na politických institucích a iniciativách, zároveň některé politické elity se mohou pokoušet bránit se těmto globalizačním tendencím v zájmu zachování určité formální suverenity či ochrany vlastních průmyslových odvětví (Jessop, 2016, str. 193).

Vnější tlaky způsobené globálním ekonomickým systémem mohou ovlivňovat státy různými způsoby, vzhledem k odlišným schopnostem těchto států tyto vnější tlaky využívat, absorbovat či jim čelit. (Jessop, 2016, str. 197). Podle Jessopa i silné státy jsou stále nuceny reagovat na vnější tlaky jiných států, mocenských center, logice světového trhu, stejně jako dopadům vlastních domácích politik. (Jessop, 2016, str. 197). Různé státní formy pak upřednostňují různé způsoby globalizace odvíjejících se od jejich způsobu začlenění v rámci světového trhu (Jessop, 2016, str. 198). Jessop dochází k závěru, že dynamika světového trhu není redukovatelná na toky (ať jde o zboží, produktivní kapitál či variabilní kapitál), státy v něm hrají větší úlohu než jen tzv. „power connectors“ či „power containers“, a že globalizace tedy nesnižuje moc států (Jessop, 2016, str. 198 – 199).

Stát podle Jessopa tak nadále zůstává poslední instancí k řešení ekonomických, politických či sociálních problémů (Jessop, 2016, str. 210), přičemž tato schopnost řešit problémy se odvíjí na základě efektivity státních orgánů prosazovat moc (Jessop, 2016, str. 221). V tomto směru by pozornost měla být směřována na příslušné institucionální formy a hranice brát jako nikoliv předem dané a pevné, nýbrž je vnímat jako aktivně utvářené (Jessop, 2016, str. 198 – 199). Selhání státních institucí ve vnitrostátních otázkách pak vede k neschopnosti znovuobjevovat či přeorientovat své zájmy a působení (Jessop, 2016, str. 221). Přesto však je nutné poznamenat, že i dosažení tzv. „good governance“ a liberálních tržních reforem mohou narážet na vnější tlaky (Jessop, 2016, str. 222).

Bob Jessop v tomto směru předkládá tedy zmíněnou alternativní třetí cestu, respektující jak povahu a vztahy v rámci globální ekonomiky, tak i sledování specifík jednotlivých ekonomik (Jessop, 2016, 194). Jessopova optika zabývající se povahou mezinárodních ekonomických vztahů je považována za vhodný teoretický základ pro sledování současného stavu rozvojových ekonomik afrického kontinentu, a v tomto směru se jeví být v souladu s povahou afrických přístupů k problematice rozvoje, jak je formuloval ghanský ekonom George Ayittey. Přestože v současné době převažuje představa, že komplikovaný vývoj afrických zemí je způsoben kombinací důsledků koloniální nadvlády či povahou globálních ekonomických procesů a neschopností afrických elit efektivně řídit vnitropolitické záležitosti, autoři zabývající se africkým kontinentem mají tendenci přiklánět se k první či druhé možnosti jako významnějšího faktoru a hlavní odpovědnost stále připisují buď Západu či roli afrických postkoloniálních elit. V obou případech se však neomezují pouze na domácí či zahraniční faktor, pouze jednomu přikládají větší význam. George Ayittey tyto dva přístupy rozděluje na tzv. externalisty a internalisty (Ayittey, 2005, str. 3).

Převažující externalistický přístup zdůrazňuje především vnější faktory, jako západní kolonialismus a imperialismus, obchod s otroky, vykořisťování ze strany nadnárodních korporací a nespravedlivou povahu mezinárodního ekonomického systému (Ayittey, 2005, str. 3).

Například sociolog a politolog Joy Asongazoh Alemazung ve svém článku Post-Colonial Colonialism vidí základ selhání afrických států především v koloniální éře. Tato zkušenost zůstala přítomna jako dědictví i v následujících generacích za pomoci afrických postkoloniálních lídrů. Alemazung považuje jakoukoliv západní podporu včetně rozvojové pomoci pro africké země jako kontraproduktivní. „*Navzdory zamýšlené snaze rozvojové pomoci, způsobuje takové úsilí Západu více škody než užitku a ve spojení s autokracií a tyranskou vládou přispívá k úpadku obyvatel*“ (Alemazung, 2010, str. 62). Podle něj dřívější vztah mezi koloniálními pány vykořisťujícími africké kolonie, zejména co se týče surovinového bohatství kontinentu, nahradil vztah silného a slabšího partnera. Nerovné vztahy založené na absolutní kontrole lidských a materiálních zdrojů tedy přetrvávají. (Alemazung, 2010, str. 63).

Tento přístup je prosazovaný nejen akademickými, ale i místními politickými kruhy a prezentuje tak Afriku jako primárně oběť nepřátelských vnějších sil (Ayithey, 2005, str. 3). Alternativním přístupem se od poloviny osmdesátých let stala skupina tzv. internalistů, kritizujících africké vůdce za odmítnutí odpovědnosti za svá selhání a svalování viny právě na tyto vnější faktory. Internalisté uznávají, že západní kolonialismus a imperialismus měl nepochybně negativní dopad na africký kontinent, tvrdí však, že není možné vždy vinit bývalé koloniální mocnosti z domácích problémů těchto zemí, jakými jsou například korupce, kolabující infrastruktura, špatné vládnutí či porušování lidských práv (Ayithey, 2005, str. 4).

2 Obrat k Africe

Fenomén zájmu o africký kontinent ze strany dominantních aktérů mezinárodních politiky v rámci posledních přibližně dvou let obnovil debaty týkající se nejen rozvoje jednotlivých afrických zemí, ale i možnosti, které případná spolupráce s těmito zeměmi přináší. Zatímco v prvním desetiletí jednadvacátého století byly představy ovlivněny pesimistickým nahlížením na další vývoj v regionu, relativní stabilizace politické situace a hospodářský růst některých zemí kontinentu vedl k takzvaným „návratům k Africe“. V květnu 2000 vydal *The Economist*, v souvislosti s probíhající občanskou válkou v Sierra Leone, článek s názvem *Hopeless Africa*, ve kterém popisoval válkami zdecimovaný kontinent, čelící nedostatku potravin a chudobě, přírodním katastrofám, masivnímu šíření nemocí a neschopnosti i lhostejnosti mezinárodních organizací stabilizovat situaci jednotlivých zemí. Obrazy Afriky byly plné brutality, despotismu a korupce (*The Economist*, 2000) a nepřinášely výraznější naděje na změnu po dvacátém století, které bylo popisováno jako tzv. „Lost Century for Africa“ (Ayittey, 2006, str. 1).

Navzdory významným nalezištím strategických surovin (např. uranu, chromu, kobaltu či diamantů a ropy) v regionu se na začátku nového tisíciletí kontinent nacházel na kraji ekonomické dezintegrace a kolapsu (Ayittey, 2006, str. 1). V roce 2005 předpovídala Světová banka, že mezi lety 2005 až 2015 v Africe a na Blízkém východě dojde k výraznému nárůstu počtu zemí, klasifikovaných jako tzv. „absolute poor“ (Ayittey, 2006, str. 3). V následujících letech právě události na Blízkém východě a severní části afrického kontinentu, obecně označované jako tzv. Arabské jaro, do značné míry odvedly pozornost zájmu světových pozorovatelů od situace zbytku afrického kontinentu. Až obavy z alternativního rostoucího vlivu Číny na africké země, požadavků na přístup k africkým strategickým zdrojům, zejména ropy, narušení dodávek zemního plynu do Evropy, způsobené občanskou válkou v Libyi (Adusei, 2015, str. 48), či zmíněná politická a hospodářská stabilizace některých zemích v dnešních dnech přivádí zpět pozornost k ostatním zemím kontinentu.

O růstu zájmu o Afriku svědčí i příliv zahraničních investic do regionu. V roce 2018 vzrostla míra zahraničních investic o 11 procent ve srovnání s předchozím rokem a tento trend se do začátku tohoto roku očekával i do budoucna, zvláště v souvislosti s implementací Africké kontinentální dohody o volném obchodu. (UNCTAD, 2019). Přesto stále, kromě Mauricia, jediné tzv. plné demokracie (full democracy) v Africe v rámci Indexu demokracie 2016, Jihoafrické republiky, Ghany, Botswany, Lesotha, Tuniska, Senegal a Namibie, označovaných jako tzv. flawed democracy, 35 zemí subsaharské Afriky je stále považováno za hybridní či autoritářské režimy, v rámci kterých je politická moc koncentrována v rukou místní politické elity (Hodzi, 2018, str. 193).

V těchto zemích nadále přetrvávají pokusy o vojenské převraty, snahy o prodloužení mandátů či nesrovnalosti v rámci volební soutěže (Hodzi, 2018, str. 193). Země dosud zůstávají uvězněny v „začarovaném kruhu“ stagnace, dluhů a závislosti na zahraniční pomoci (Ayittey, 2005, str. 48). Světová banka navíc dospěla k závěru, že navzdory desetiletím finanční podpory, rozvoj Afriky ztroskotal právě v důsledku tzv. „crisis of governance“. Západní instituce a státy poskytující rozvojovou pomoc v reakci na to zavedly přísné podmínky pro poskytování pomoci, jako důraz na prosazování lidských práv a tzv. „good governance“, což vedlo ke zhoršení vztahů mezi Západem a africkými vládami (Hodzi, 2018, str. 196). Zatímco po skončení studené války neexistovaly alternativní modely rozvoje (Hodzi, 2018, str. 196), s růstem dynamiky čínské ekonomiky, která se začala vzdalovat ostatním vyspělým asijským zemím (Fürst, 2011, str. 7), posiloval i zájem o případné čínské investice na kontinentě, ale především o možnost inspirovat se čínským hospodářským vzestupem.

3 Problematika identity, západní partnerství a rozvoj jako ideologie

Kombinace faktorů dědictví kolonialismu, či v případě Spojených států ekonomické a vojenské asistence politice apartheidu za účelem kontroly nad strategickými zdroji kontinentu (Painter, 2010, str. 488), s podporou nedemokratických režimů, jako v případě režimů Samuela Doea či Mobutu Sese Seka v Kongu (Ayittey, 2005, str. 431) a tematizací ekonomického vykořisťování a psychologického zvnitřnění vlastní méněcennosti v prostředí hegemonie západního světa (Fanon, 2011, str. 48), vedla k nedůvěře v Západu jako univerzálnímu arbitru světové politiky. Evropský humanismus byl pak spojován s pokrytectvím a přetvářkou (Mbembe, 2011, str. 37). Navzdory vymezení se vůči imperialismu a antikoloniální rétorice ze strany Spojených států se tradice amerického antikolonialismu souběžně mísila s pocitem vlastní kulturní, politické i náboženské nadřazenosti a upřednostněním ekonomicko-politických zájmů země (Langley, 2010, str. 26), současně pak nejen s problematickým postoje země k revolucím nebílých národů (Langley, 2010, str. 14), nýbrž i ambivalentním přístupem k otázce začleňování nebílých skupin obyvatelstva do tzv. *republic civic culture*. (Langley, 2010, str. 26).

Zpolitizování problematiky rozvoje postkoloniálních zemí a zakotvení ve vlastní minulosti jakožto dominantní složky identity a kultury vedlo ke zpochybňování představy univerzalistického poslání Západu. Zároveň postkoloniální myšlení v sobě začalo zahrnovat naděje v příchod nového univerzálního společenství, zakládající se na bratrských vztazích rovnosti (Mbembe, 2011, str. 37). Zásadním problémem západní pomoci africkému kontinentu pak byla, podle Ayitteyho, neschopnost západních vlád a agentur zbavit se představy, že africké vlády reprezentují africký lid (Ayittey, 2005, str. 50). Západ se tak zdánlivě naivně domníval, že partnerství se zkorumpovanými vůdci zlepší sociální či politickou situaci běžných Afričanů (Ayittey, 2005, str. 50).

S koncem studené války oslaboval ze strany Spojených států zájem o situaci v regionu (Ayittey, 2005, str. 171; Olsen, 2017, str. 2100). Ayittey tvrdí, že se navíc Západ zdráhal kritizovat africké politiky ze strachu z obvinění z rasismu (Ayittey, 2006, str. 7). „*Po zhroutil Sovětského svazu již západní mocnosti necítily potřebu si kupovat loajalitu takovýchto vlád jako v době studené války. S oslabením hrozeb ze zbytku světa se donorské země dostávaly pod tlak více se starat o domácí problémy.*“ (Ayittey, 2005, str. 171). Přestože postkoloniální myšlení nemělo být čistě protizápadní kritikou, nýbrž vymezením se vůči obecným projevům krutosti vycházející z koloniálního pojetí rozumu, humanismu či univerzalizmu (Mbembe, 2011, str. 36), stalo se prostředkem a nástrojem k oslabování západního vlivu v rámci globálních vztahů. Neschopnost orientace v lokální situaci, v kombinaci s diplomatickými přešlapy, včetně neuctivých projevů směrem k africkým zemím (African Union, 2018) a především dojem, že Spojené státy nedisponují koherentní politickou koncepcí, která by byla schopna využít příležitosti se současnou transformací některých zemí regionu (Brigety, 2018), umožňovalo prostor pro vstup alternativního zahraničního partnera do regionu.

Koloniální identita formovala názory a debaty o koncepci dalšího rozvoje regionu. Vzhledem k tomu, že kapitalismus byl v éře získání nezávislosti bez hlubšího zájmu spojován s kolonialismem a kolonialismus s vykořisťováním, jevil se socialismus i mezi vzniklou africkou elitou éry nezávislosti jako jediná možná cesta k prosperitě (Ayittey, 2005, str. 29). Tento názor podporovali i někteří západní akademici sdílející mýtus o společném vlastnictví výrobních prostředků v období africké prekoloniální éry (Ayittey, 2005, str. 99). Přijetí socialismu znamenalo především snahu nepodřizovat se západní „nadřazenosti“ (Ayittey, 2005, str. 94) a dosáhnout tak skutečné africké nezávislosti. Stejně tak demokracie byla považována za „koloniální vynález“, neodpovídající povaze prekoloniálních afrických institucí (Ayittey, 2005, str. 96). Rozvoj byl tedy nesprávně interpretován jako „změna“ (Ayittey, 2005, str. 88) a spíše než tématem ekonomických se stával problémem politickým.

Podle Ayitteyho však nebyl skutečný socialismus africkými vůdci nikdy praktikován, a nakonec se on stal nástrojem útlaku a vykořisťování. „*Socialismus praktikovaný v Africe byl tedy zvláštní formou socialismu „švýcarských bank, umožňující hlavě států a falanze kleptokratů zneužívat a drancovat státní pokladnu a ukládat finanční prostředky ve švýcarských a zahraničních bankách.*“ (Ayittey, 2005, str. 102). Navíc, podle Ayitteyho, státní zásahy do ekonomických procesů byly v prekoloniální Africe spíše výjimkou, jelikož tato státní zřízení podporovala obchodní vztahy a zajišťovala mír a stabilní podmínky pro jeho rozvoj (Ayittey, 2005, str. 350).

Znárodnování, které mělo sloužit k nápravě ekonomických nerovností způsobených v minulosti, sloužilo k upevnění kontroly politických elit nad těžbou nerostných zdrojů a politické moci pro sebe a své podporovatele (Hodzi, 2018, str. 194). Stát nedokázal působit jako plánovač a investor (Ayittey, 2005, str. 235) a díky neefektivním státním zásahům a kontrolám trhu bylo vytvořeno prostředí represí a potlačování ekonomických svobod, odrazující soukromníky od podnikání. Rawlingsův režim v Ghaně v osmdesátých letech v reakci na odmítnutí obchodníků prodávat své zboží za vládou stanovené ceny zničil a spálil trhy v Akkře, Kumasi a dalších městech (Ayittey, 2005, str. 264). Státem řízené ceny vyvíjely tlak na dodavatele, odrazovaly je od výroby a v prostředí rostoucí poptávky vytvářel nedostatek (Ayittey, 2005, str. 30), doprovázený posilováním paralelních ekonomických vztahů, mimo dosah státního dohledu (Ayittey, 2005, str. 46). Růst inflace a krize platební bilance v souvislosti prováděnými levicovými ekonomickými programy se však dotýkala nejen afrického regionu (Bresser-Pereira, Maravall, Przeworski, 1994, str. 181). Zde však byla kombinována s politickými elitami bez odpovědnosti vůči společnosti.

Současně neschopnost států efektivně vybírat daně vedla k rostoucí závislosti na zahraniční pomoci, tisku peněz a s tím spojeným růstem inflace (Ayittey, 2005, str. 48). Jak píše Ayittey, ekonomické svobody nelze dosáhnout v prostředí, v němž vláda může svévolně zabavovat soukromý majetek, diktovat ceny nákupu a prodeje komodit, omezit přístup k některým odvětvím a trhům či zakázat výrobu (Ayittey, 2005, str. 16). Povstání Afričanů proti vlastním politickým elitám však měla tendenci vést ke klesajícímu podílu zemí na světovém obchodu. (Ayittey, 2005, str. 47).

Zahraniční půjčky udílené na základě požadavku rozvoje infrastruktury, zdravotní péče či boje s negramotností byly poskytovány v přesvědčení, že posílí hospodářský růst země, povedou k rozšíření střední třídy a následné demokratizaci. Zahraniční pomoc má však spíše tendenci posilovat než oslabovat nedemokratickou vládu (Bueno de Mesquita, Downs, 2005). Široce přejímaným předpokladem tedy je, že poskytovatelé těchto půjček mají vyvíjet nátlak na lokální vlády přijmout potřebné, byť jen skromné reformy (Bueno de Mesquita, Downs, 2005). To je však možné jen v případě existence jediného možného poskytovatele finanční pomoci a tedy absence alternativního zdroje financí, který by takovéto požadavky nevyžadoval. Tento argument bude rozveden v dalších částech práce.

Ve snaze znemožnit případné opozici přístup k moci koncentrovaly místní elity, jakožto „privilegovaná třída“, v rukou nejen politickou, ale i vojenskou a ekonomickou moc (Hodzi, 2018, str. 195). Pokud se teoretici světového systému v rámci mezinárodních vztahů snažili vyjádřit nesouhlas s hlubokými nerovnostmi, které jsou součástí globálních ekonomických vztahů (Wallerstein, 2004, str. xi), nezáměrně upevňovali pozice lokálních afrických elit, zbavujících se odpovědnosti za zhoršující se situaci afrických zemí. Místní politické elity tak začaly spojovat veškeré problémy, za které by měly nést odpovědnost, s vnějšími faktory. Jednalo se tak, vzhledem k významu témat kolonialismu a vykořisťování v rámci veřejné debaty, o úspěšnou strategii zbavení se odpovědnosti (Ayttey, 2005, str. 431).

Jak píše Ayttey: „*Například Světová banka a Mezinárodní měnový fond byly démonizovány jako „imperialistická monstra“, odpovědná za africkou dluhovou krizi, ukládajících urážející podmínky a dožadujících se libry masa od chudých trpících afrických zemí. To neznámá, že bych bránil Světovou banku a Mezinárodní měnový fond, ti mají dost svých problémů. Ale neustálá démonizace, demagogie a polemiky odvádějí pozornost od skutečného problému: rozpočtových výdajů vymykajících se kontrole, prohlubování deficitu, který je financován tiskem peněz.*“ (Ayttey, 2005, str. 431).

Přetrvávající problémy regionu jsou dodnes posilovány zejména krizí zemědělské produkce, která je dána kombinací vnějších i vnitřních faktorů, zejména pak zmíněnými protekcionistickými politikami bohatých zemí, klimatickými podmínkami, zastaralými technologiemi či rostoucí konkurencí. „*Je pravda, že bohaté země ukládají řadu celní či necelních bariér (kvóty, dotace na domácí výrobky) proti zemědělským produktům ze třetího světa. Spojené státy tak například chrání své producenty cukru, tabáku či arašídů. Evropská unie nepovolí volný obchod se zemědělskými produkty, které konkurují členským státům, zejména citrusovým plodům, vínu, tabáku, rostlinných olejů a rajčat.*“ (Ayittey, 2005, str. 244). Zemědělská produkce však současně představuje živobytí pro přibližně šedesát procent afrických aktivních pracovních sil. Navzdory tomu není schopna udržet tempo s africkým populačním růstem. (Ayittey, 2005, str. 243) Nedostačující produkce zemědělských plodin tak vede nejen k rostoucí míře podvýživy v regionu, ale zároveň k nutnosti a postupné závislosti na dovozu ze zahraničí. (Ayittey, 2005, str. 243). To bylo dáno mimo jiné masivní industrializací na úkor rozvoje zemědělské produkce (Ayittey, 2005, str. 235) či selháním projektů místních elit na rozvoj zemědělství, jelikož často neodpovídala povaze specifického afrického sociokulturního prostředí (Ayittey, 2005, str. 258).

4 Konec éry západní dominance a hledání alternativ

4.1 Limity souběžnosti ekonomicko-politických reforem

Dominantní pozice Spojených států po rozpadu Sovětského svazu, bez případného rivala, umožnila větší tlak na demokratizaci, prosazování lidských práv a aplikaci zásad tzv. Washingtonského konsenzu výměnou za finanční podporu africkým zemím. Západ byl však přímo spojován nejen s přinejmenším asistencí na koloniální správě, ale i nedostatkem respektu k zemím nezápadního světa a s intervencemi do vnitropolitických záležitostí rozvojových zemí, což vedlo tyto státy hledat partnery jinde (Hodzi, 2018, str. 196). V rámci snah Západu o vytvoření univerzální rozvojové koncepce dominovala představa zakládající se na představě asymetrického antagonismu, kdy trh si vyžaduje rozvoj demokracie, avšak demokracie si předem nevyžaduje vznik trhu (Offe, 2004, str. 510). Toto nahlížení podle Clause Offeho již v teorii samotné vede k potlačování „rozdílů“ mezi zájmovými skupinami, dominanci určitých témat a ukazuje se jako nevhodné pro snahu o dosažení kompromisu (Offe, 2004, str. 510).

Problémem tlaku na zahájení demokratizačních reforem ze strany mezinárodních organizací byla skutečnost, že tyto reformy zkrátka nemohou být zaváděny zvnějšku. Jedná se o proces odrážející sociální, ekonomický a politický stav konkrétní společnosti, který souběžně vyžaduje svobodu projevu, médií a sdružování, zajištění vlastnických práv, vymahatelnost práva a fungující státní instituce (Ayittey, 2005, str. 330). Zároveň předpokládá zajištění stabilní bezpečnostní situace v zemi, fungujících sociálních služeb, zdravotní péče a obnovy místní infrastruktury. Nejzákladnějším předpokladem však zůstává odpovědnost vůči občanům (Ayittey, 2005, str. 330) a samotná ochota vládnoucích elit uvolnit místo moci v případě prohraných voleb (Abdulai, Crawford, 2010, str. 31). Zároveň tyto demokratizační ambice mohou být výrazným způsobem ovlivněny negativním vývojem domácího i světového hospodářství. Zatímco vývoj západoevropských zemí představoval staletí dlouhé a postupné fáze, ve kterém zformování kapitalismu předcházelo dosažení demokratického systému (Offe, 2004, str. 508), stav afrických zemí v prostoru globální ekonomiky si vyžaduje řadu souběžných hlubokých politických, ekonomických, finančních i soudních reforem. (Ayittey, str. 416).

Právě dosažení jednotlivých fází si vyžaduje dostatečnou trpělivost, aby očekávatelné negativní výkyvy nenarušily celé reformní úsilí. (Offe, 2004, str. 522). Adam Przeworski ukázal, že postupná strategie reforem (označená jako G, gradual) vede k pozdějšímu návratu na původní úroveň, přesto však mírnějšímu poklesu spotřeby a nižším sociálním nákladům než radikální reformní strategie (R, radical) (Przeworski, 1991, str. 162 – 163). „V Latinské Americe byly přechody k demokracii doprovázeny pokusy radikálně transformovat ekonomický systém a s tím spojená napětí v hospodářství představovala hrozbu pro demokracii“ (Przeworski, 1991, str. 139).

Graf 1 Graf poklesu spotřeby při postupném a radikálním prosazení reforem

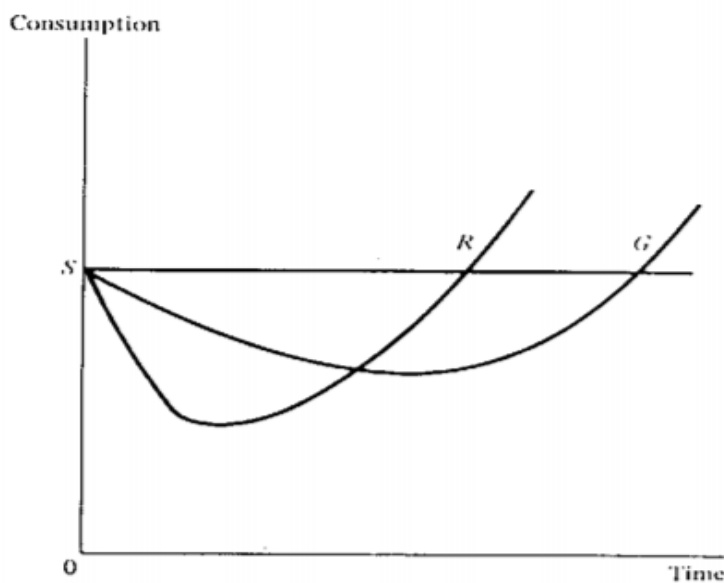

Figure 4.2

Zdroj: Przeworski, 1991, str. 163

Přestože teorie předpokládá vzájemné posilování obou procesů, reálné dopady této souběžnosti by mohly způsobovat výrazně negativní důsledky pro další vývoj státu. Demokratická povaha státu by tak byla schopna zcela zablokovat či narušit směřování země k privatizaci a marketizaci (Offe, 2004, str. 520).

Jelikož cílem vládních stran v demokratickém zřízení je především snaha znovuzvolení a z toho se odvíjející zacílení na krátkodobé cíle, pokud nejsou nuceny, snaží se nepopulárním opatřením (byť efektivním) vyhnout. V případě, že jsou k nim donuceny musí se pokusit přesunout zodpovědnost na jiná místa či zmást odpovědnost za tyto nepopulární politiky (Vanhuysse, 2009, str. 54). Negativní ekonomické dopady, jako růst inflace a nezaměstnanosti, doprovázející ekonomické reformy v době přechodu (Przeworski, 1991, str. 161), společně s nejistotou a neschopností určit, zda se jednotlivci ocitne mezi vítězi či poraženými, pak mohou vést k celkovému odmítnutí reformem, navzdory jejich výsledné efektivitě (Vanhuysse, 2009, str. 54).

Graf 2 Graf poklesu spotřeby v tranzičním období

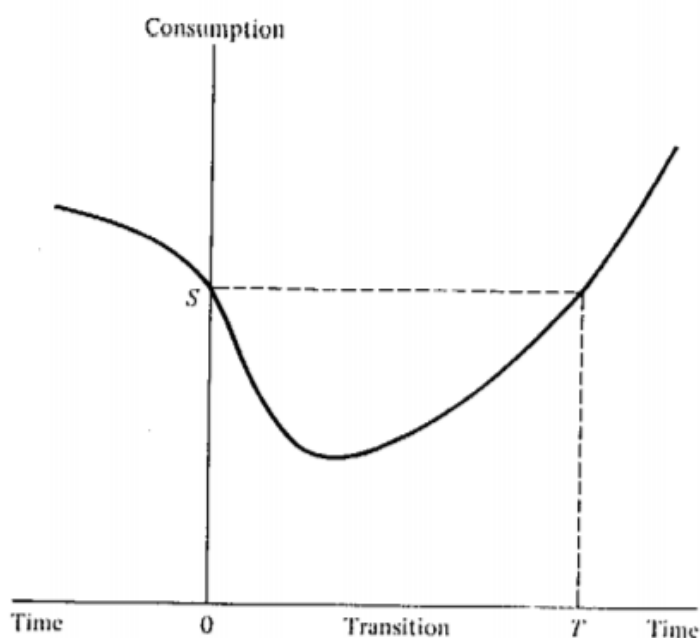

Figure 4.1

Zdroj: Przeworski, 1991, str. 137

Demokracie však zároveň naráží na nedostatečné možnosti snižovat strukturální nerovnosti v rozdělení bohatství, které mohou vzniknout v jeho počátcích, či je režim zdědí po předchozí vládě, a které mohou být založeny na příslušnosti ke třídě, etnicitě či náboženské příslušnosti (Leftwich, 2002, str. 270).

Demokratická povaha státu tedy může směřovat proti ekonomickým reformám (Przeworski, 1991, str. 161). To je dáno protichůdnými zájmy v rámci vztahu občané – politici – byrokracie. Adam Przeworski definoval tyto vztahy následovně: „*Předpokládám, že lidé chtějí jíst, technokraté prosazovat a politici si chtějí užívat svou podporu*“ (Przeworski, 1991, str. 163 – 164).

Przeworski, Bresser-Pereira a Maravall tvrdí, že v demokratických podmínkách je vládní politika, usilující o dosažení stability a efektivity, buď neúčinná, kontraproduktivní či politicky výbušná (Bresser-Pereira, Maravall, Przeworski, 1994, str. 181 – 182). „*Pokusy o stabilitu buď selžou nebo vyvolají tak hlubokou recesi oslabující příliv investic, podkopávající vyhlídky na budoucí růst, generující sociální náklady, které činí pokračování těchto reforem politicky nepřijatelným v demokratickém kontextu. Technokratický styl (...) navíc podkopává konsolidaci demokratických institucí.*“ (Bresser-Pereira, Maravall, Przeworski, 1994, str. 182).

Růst nerovnosti, spojený s prosazovanými reformami, je v rámci teorie spojován s požadavkem nezbytné tolerance vůči negativním důsledkům těchto reformních politik (Przeworski, 1991, str. 178). Reálně se však projevy tolerance ze strany společnosti dají logicky těžko očekávat. Obava z rozsáhlých protireformních protestů v zemích středovýchodní Evropy v devadesátých letech, které v té době procházely oním souběžným procesem liberalizace a demokratizace, nutila postkomunistické elity Polska, Maďarska, Estonska a Lotyšska rozdělit tyto ohrožené skupiny „poražených“ do rozptýlenějších podskupin se vzájemně konfliktními materiálními zájmy za účelem oslabení vzájemných sociálních vazeb pomocí logiky „Rozděl a panuj“ (Vanhuyse, 2009, str. 57). Materiální výhody tak byly poskytovány vybraným cílovým skupinám, jejichž případný opoziční postoj by mohl znemožnit prosazování příslušných reforem (Vanhuyse, 2009, str. 58).

Zatímco v případě Polska a Maďarska se jednalo o dosažení fragmentace antireformního hnutí na základě přerozdělování benefitů, v Lotyšsku a Estonsku souviselo především s omezením politických práv ruské menšiny (Vanhuyse, 2009, str. 61).

Vzhledem k tomu, že volební cykly a soutěž pluralitních zájmů oslabuje možnost dlouhodobého plánování (Bresser-Pereira, Maravall, Przeworski, 1994 str. 183), je podle Clause Offeho možné dosáhnout tržní ekonomiky ideálně v predemokratických podmínkách (Offe, 2004, str. 515). Přinejmenším je v tomto směru snazší prosazovat zmíněná nepopulární rozhodnutí. Primát hospodářského rozvoje zdůrazňuje i Jadwiga Staniskis, která tvrdí, že dokud neexistují ekonomické základy pro skutečnou občanskou společnost, probíhá politická mobilizace pouze v rámci nacionalistické či fundamentalistické linie (Offe, 2004, str. 511). Takováto témata pak mohou vést k formování populistických, autoritářských režimů nepřátelských vůči etnickým či náboženským menšinám (Offe, 2004, str. 511), což v případě afrických zemí se širokou etnickou skladbou obyvatelstva nelze zcela přehlížet. Právě rasové a etnické složení obyvatelstva má význam na případné oslabení třídní identifikace, může vést k rozdělené loajalitě, případně k vytváření vazeb s jinými třídními segmenty stejné etnické příslušnosti (Rueschemeyer, Stephens, Stephens, str. 56). Ve snaze předcházet tomuto etnickému napětí došlo například v Ghaně k zákazu zakládání politických stran právě na etnoregionálním základu (Prouza, 2010, str. 93).

Přestože Ghana je považována za demokratický příklad ostatním africkým zemím, i zde se objevují pesimistické predikce, že regionální střety a narušování voleb mohou přerůst a mít negativními dopady na celonárodní politické prostředí země (Kumah-Abiwu, 2016, str. 170). Posílení etnického štěpení by v tomto směru mohlo mít za následek i případnou destabilizaci státu.

Podle Offeho jedinou možností, jak současně dosáhnout tržního hospodářství a demokracie a zajistit prosperitu je skrze tlak, garance a dohled mezinárodních institucí (Offe, 2004, str. 509 – 510). Pokud je však Ghana považována za jeden z úspěšných příkladů souběžné liberalizace trhu a demokratizace, hrála vedle tlaku na demokratizační a tržní reformy ze strany mezinárodních finančních institucí i nespokojenost společnosti s Rawlingsovým režimem, vedoucí ke zformování prodemokratických hnutí v zemi (Prouza, 2010, str. 63 – 65). Načasování zrušení zákazu ghanských opozičních stran krátce před prezidentskými a parlamentními volbami roku 1992, které neposkytlo dostatečný čas pro transformaci opozice do fungujících politických hnutí (Osei, 2013, str. 545), je tedy možné interpretovat tak, že umožnilo Rawlingsově vládě připravit zemi na postupnou ekonomickou a politickou transformaci a následné nenásilné předání moci. Alespoň částečně tak lze tvrdit, že bylo možné dosáhnout rozfázování jednotlivých reforem, jak výše popsal Offe.

Problematicčnost spojená s povahou západního rozvojového modelu, zakládající se na souběžném prosazování principů Washingtonského konsenzu, demokratizaci rozvojových zemí a dodržováním lidských práv, nebyla jediným důvodem oslabení vlivu Západu v interpretaci rozvojových politik v rámci globálních ekonomických vztahů. Problém byl spojen i se samotnou povahou zmíněného Washingtonského konsenzu, jak poukáže následující podkapitola.

Navzdory předloženým slabinám spojeným s otázkou demokratizace zemí třetího světa zůstává přístup usilující o dosažení primárně demokratické formy vlády stále dominantním. Zmiňovaný George Ayittey v tomto směru sice chápe, že demokracie nezaručuje ekonomickou prosperitu, ale domnívá se, že právě jediné demokracie dokáže nenásilně nahradit dosavadní špatné tzv. „vampire elity“ a jejich neefektivní politiku (Ayittey, 2005, str. 330 - 331). Podle Ayitteyho tyto režimy nelze reformovat, jelikož příliš mnoho osob benefituje na stávajícím status quo a reforma se tak stává „pácháním kolektivní sebevraždy“ (Ayittey, 2005, str. 430).

Státní byrokracie je součástí mocenských struktur obohacujících se na dosavadním stavu, který je nečiní odpovědnými. „Prvním krokem je „změna řidiče“ – nahrazení zkorumpovaných nekompetentních, doživotních prezidentů schopnějšími vůdci. Proto je demokracie důležitá“ (Ayittey, 2005, str. 330). Zároveň však státní instituce a státem vlastněné podniky představují možnost pracovního uplatnění pro výraznou část africké populace. Značná část společnosti je tak do tohoto neefektivního systému řízení, spjatého s korupční činností a klientelismem, sama zapojena. Vzhledem k absenci uceleného systému přístupu k vyšším funkcím ve státních institucích se do čela těchto institucí dostávají nekompetentní osoby, čistě na základě vztahů s vládními činiteli, členstvím v rámci vládnoucí strany či etnické příslušnosti (Schneider, 2008, str. 239 – 240).

Schneider a Nega, kteří stejně jako Ayittey kladou důraz na primát demokratizačního procesu, pouze dodávají, že demokracie v prostředí nefungujících ekonomik nabízí přinejmenším alespoň nějakou naději na zlepšení (Schneider, Nega, 2013, str. 238). Vznik demokratických institucí se, podle nich, jeví jako žádoucí pro umožnění prostoru k jednání ekonomických subjektů na trhu (Nega, Schneider, 2013, str. 244). Důraz kladou na roli zahraničních patronů, jejichž demokratizační nátlak by představoval šanci pro efektivní přínos africkému ekonomickému rozvoji (Nega, Schneider, 2013, str. 232). Podle Negy a Schneidera by právě zahraniční pomoc měla podporovat formování občanské společnosti, chránit opoziční hnutí a obecně posilovat otevřenou a odpovědnou demokratickou společnost (Nega, Schneider, 2013, str. 246). „Zdá se tedy pravděpodobné, že žádná africká země nebude schopna industrializovat bez efektivního, transparentního státu s obdobnou mírou vložené autonomie. Vzhledem k této situaci se zdá být rozumné dospět k závěru, že rozvojová politika v Africe by měla začít především podporou skutečné participační demokracie.“ (Nega, Schneider, 2013, str. 246). Problematičnost demokratizace prosazované zvnějšku byla v tomto směru rozpracována výše.

Schneider a Nega zároveň připouští, že vzhledem k nezbytnosti hlubokých institucionálních změn nebude demokratizační proces v krátkodobém horizontu schopen vytvořit stabilní politické prostředí. (Schneider, Nega, 2013, str. 245). Nezohledňují však dostatečně možnost případného narušení funkčnosti demokratických institucí v souvislosti s vnitřními či vnějšími faktory, jak popisuje diplomová práce v předchozí kapitole, ani možnost podpory pro případná populistická uskupení. Základním problémem tedy zůstává, že Ayittey či Nega a Schneider se nepříliš zajímají o negativní ekonomické faktory, které mají vliv na přístup společnosti k demokratické formě vlády, nezohledňují ani samotnou povahu přechodu k demokracii, výrazně ovlivněnou předchozím režimem. Nerozlišují zároveň případné různé formy nedemokratického režimu, nýbrž se drží představy, ve které absentuje motivace rozvoje ze strany politických elit a státní byrokracie, což v zásadě není zcela nepochopitelné, jelikož tento přístup by zřejmě zahrnoval širší množství reálných empirických případů.

4.2 Zpochybnění modelu Washingtonského konsenzu a sociálně demokratický přístup

Tlaky Západu na prosazování modelu Washingtonského konsenzu v rozvojových zemích se zakládaly na požadavcích fiskální disciplíny, daňové reformy, finanční liberalizace, přesměrování veřejných výdajů k oblastem s potenciálem zlepšit distribuci příjmů (základní vzdělávání, zdravotní péče a infrastruktura), zrušení bariér vstupu pro zahraniční firmy a investice, privatizace, liberalizace obchodu, deregulace, zajištění vlastnických práv a požadavek sjednoceného konkurenčního směnného kurzu (Marangos, 2014, str. 70). Přestože požadavek demokratizace nebyl explicitně v rámci principů Washingtonského konsenzu formulován, uváděné institucionální požadavky však v podstatě odpovídaly povaze demokratických režimů (Kennedy, 2010, str. 465).

Washingtonský konsenzus se však zaměřoval primárně na efektivitu a fiskální disciplínu a často vedl ke škrtům sociálních politik (Birdsall, Fukuyama, 2011) a ke zhoršení ekonomických, politických a sociálních podmínek v řadě rozvojových zemí (Sojková, 2017, str. 108).

„Teze o finanční liberalizaci ignoruje některé faktory vztahující se ke vztahu mezi finanční liberalizací a hospodářským rozvojem a je založena na ideologickém závazku vůči trhům, které se nezakládají na empirických důkazech, ani na ekonomické teorii. Celkově lze říci, že liberalizace úrokových sazeb má negativní efekt na investice (Arestis, 2004, str.266), není pravděpodobné, že by finanční liberalizace posilovala vyhlídky na dlouhodobý růst (Arestis, 2004, str. 263) a systém volného bankovníctví není schopen reagovat na finanční krizi. (Arestis, 2004, p.258).“ (Marangos, 2014, str. 79).

Právě striktní dodržování principů Washingtonského konsenzu nedokázalo zajistit hospodářský růst nejen v Latinské Americe či postkomunistických zemích, nýbrž i v Africe. Sám John Williamson, autor konceptu Washingtonského konsenzu tvrdil, že by tento model neměl považován jako univerzální ideologie, nýbrž by tyto principy měly být kombinovány s povahou lokálních systémů. Přiznal tak, že i jiné politiky nad rámec Washingtonského konsenzu mohou generovat udržitelný růst. (Kennedy, 2010, str. 465). Kritici modelu Washingtonského konsenzu zdůrazňovaly především potřebu většího důrazu na principy sociální spravedlnosti (Marangos, 2014, str.73), jelikož pokud není možné dosáhnout spravedlivého přerozdělování, nahromaděná frustrace může vést ke hledání alternativ, například populistické prezidentské diktatuře či trhu bez soukromého vlastnictví (Offe, 2004, str. 520).

Pod vlivem západního tlaku byly rozvojové země nuceny otevřít své kapitálové trhy zahraničním bankám, což vedlo k vysoké míře propojenosti finančních institucí a nutně tedy vyvstávaly obavy z rizika negativních dopadů na tyto rozvojové ekonomiky. Již v devadesátých letech došlo v souvislosti finanční krizí v Latinské Americe a východní Asii k problematizování některých principů tohoto modelu. (Birdsall, Fukuyama, 2011). Další slabinou aplikace Washingtonského konsenzu byla skutečnost, že navzdory úspěšné privatizací, nemuselo nutně dojít k marketizaci a tedy růstu a prosperitě, a to díky zachování kartelových či monopolistických struktur, jejímž výsledkem nebylo dosažení cesty „plan to market“, nýbrž „from plan to clan“ (Offe, 2004, str. 520). Úspěšná privatizace tak mohla vlivem domácích či zahraničních vlastníků kapitálu bránit demokratizačnímu procesu (Offe, 2004, str. 520).

V souvislosti s dalším oslabením západní pozice, ke kterému došlo kvůli nástupu ekonomické krize v roce 2008, byly západní demokracie nuceny přiznat, že samy nejsou schopny řídit globální ekonomické otázky, a jejich vliv byl oslaben i na půdě mezinárodních institucí (Birdsall, Fukuyama, 2011). Jak píše John Marangos: „*Celkově lze říci, že politický rámec Washingtonského konsenzu podkopává odpovědnost, pluralitu a národní autonomii a ohrožuje demokracii, současně jde o odchylku od tradice zavedené v historii rozvojové politiky.*“ (Marangos, 2014, str. 76). Marangos tvrdí, že úspěch industrializovaných zemí vychází z efektivních státně intervenčních politik nejen ve Francii, Norsku či Rakousku, ale také v Japonsku, Jižní Koreji a Tchaj-wanu (Marangos, 2014, str. 78).

Průmyslové politiky těchto zemí nikdy nebyly protitržní, ale zahrnovaly selektivní kontrolu tržních sil ke zvýšení schopnosti konkurovat na světovém trhu (Marangos, 2014, str. 78). Důraz na roli státních intervencí, požadavek cenové stability, nízké úrovně úrokových sazeb, směřování finančních prostředků do určitých částí ekonomiky a regulace zahraničních bank přivádí Marangose k modelu založeném na keynesiánských principech jako alternativě vůči Washingtonskému konsenzu (Marangos, 2014, str. 82).

Tento „sociálně demokratický“ přístup nabízí jako přijatelnější alternativu vůči neoliberalismu i Przeworski. Dosáhl by tak implementace reformních politik a koordinovaného hospodářského růstu při zachování důrazu na přítomnost demokratických institucí (Bresser-Pereira, Maravall, Przeworski, 1994, str. 182). Zároveň diskuse a vyjednávání mezi jednotlivými zájmovými skupinami by mohly vybudovat politickou základnu pro podporu reformních strategií (Bresser-Pereira, Maravall, Przeworski, 1994, str. 197). Přesto přiznává, že ani v tomto případě není možné se vyhnout poklesu spotřeby, nárůstu sociálních nákladů a růstu nezaměstnanosti (Bresser-Pereira, Maravall, Przeworski, 1994, str. 201). Przeworski tedy zdůrazňuje silnější roli státu, zachovávající principy kolektivního vyjednávání, díky kterým by byl stát schopen dosáhnout ekonomického růstu a současně by snižoval negativní důsledky implementovaných reforem (Bresser-Pereira, Maravall, Przeworski, 1994, str. 204 – 205). V prostředí západní dominance však nebylo možné zcela se vymanit vůči dominantnímu neoliberálnímu přístupu.

V Jihoafrické republice přítomnost politicky a institucionálně silných odborových hnutí a kombinace prvků neoliberálních politik (Liberal Market Economies) a koordinované povahy kapitalismu (Coordinated Market Economies) posilovala krizi nezaměstnanosti a vytvářela prostředí protichůdných ekonomických a pracovnětržních politik (Natras, 2014, str. 56 - 57). Navzdory zlepšením kooperace mezi soukromou sférou a státem, přetrvávalo napětí v rámci štěpení zaměstnavatelé – zaměstnanci. (Natras, 2014, str. 65). Kombinace prvků CME a LME vedla k tomu, že na rozdíl od čistého typu CME nebyla nezaměstnaným, které měl systém tendenci produkovat, poskytována žádná významná trvalá podpora (Natras, 2014, str. 62 - 63). V post-apartheidní éře nebyl stát schopen konsolidovat průmyslovou politiku do svých rukou, jakožto základ pro hospodářský růst, nýbrž průmyslová výroba zůstala rozptýlená a průmyslová politika země musela současně řešit problémy regionálního rozvoje, rozvoje malých podniků či rasovou problematiku. Průmyslová politika země tak zůstala méně efektivní bez stanovených cílů (Natras, 2014, str. 65).

Snaha o rasové zrovnoprávnění v rámci tzv. Black Economic Empowerment v zemi měla tendenci nejen podryvat již tolik rasově zatížený podnikatelský sektor, ale zároveň posilovat korupci a patrimonialismus. (Natras, 2014, str. 56). Obdobně jako v éře apartheidu udržoval bílý soukromý sektor moc a kontrolu nad významnými sektory hospodářství země, nově vzniklá domácí elita prosazovala tuto kontrolu skrze úzké vazby na držitele politické moci (Natras, 2014, str. 71). Konfrontace protichůdných zájmů, v rámci nichž odborové hnutí logicky odmítá omezování mezd, spolu s tlakem na stát zvyšovat produktivitu, přebírat odpovědnost vůči podnikům v krizi či modernizaci a tlačít podniky do hodnotového řetězce se podle Nicoli Natras jeví třídní kompromis jako nepravděpodobný. Ani masivní finanční injekce do jednotlivých podniků pak nebyly schopny zastavit propouštění, právě z důvodu požadavků na vyšší mzdy. (Natras, 2014, str. 74).

Jak ukázáno výše, základem úspěšného demokratického státu je především schopnost režimu překonat domácí zájmové konflikty, aniž by došlo k narušení demokratické povahy státu. Demokracie jsou však limitovány v přijímání rychlých dlouhodobých řešení za účelem omezit sociální nerovnosti (Leftwich, 2002, str. 270). Přetrvávající rasové či etnické napětí v zemích subsaharské Afriky však výrazným způsobem narušuje mírové řešení střetů zájmových skupin. Právě ty se staly jedním z problémů při snaze o spolupráci mezi státem, soukromými subjekty a skupinami zaměstnanců. Oslabování vlivu Západu v ekonomických i politických otázkách, souvisejícím s tlakem na přijímání ekonomických a politických reforem rozvojových zemí, umožnily vytvoření prostoru pro hledání nezápadních alternativ. Zájem teoretiků rozvoje se tak zaměřil na důvody vzestupu tzv. asijských tygrů v Singapuru, Koreji či Tchaj-wanu.

Zatímco doposud se práce zabývala problematickou pozicí Západu v otázkách rozvoje, následující kapitoly již přesouvají pozornost k debatě o alternativních formách rozvojových modelů spojených s zformováním nových nezápadních center globálního ekonomického systému. V rámci debaty o problematice rozvoje zemí třetího světa představuje teorie tzv. „rozvojového státu“ formulována Adrianem Leftwichem výrazný přínos právě v momentě vzestupu nezápadních ekonomických center.

5 Alternativa „rozvojového státu“ a sultanistický režim

Důsledky spojené s tlakem na prosazování demokratizačních a liberalizačních principů vedly k již zmíněné nedůvěře a oslabení dominantní pozice západních demokracií v otázce interpretace globálních politických a ekonomických procesů. Zároveň uvolňovaly prostor případným alternativám, nejen co se týče zahraničního partnerství, ale i koncepcím hospodářského rozvoje. Už v devadesátých letech tvrdil jihoafrický teoretik Adrian Leftwich, že v třicetiletém období mezi šedesátými až devadesátými lety dvacátého století došlo k několika případům, kdy některé kvazidemokratické či nedemokratické rozvojové země dosáhly rapidního ekonomického růstu (Leftwich, 1995, str. 400). Polemika o povaze efektivního rozvoje začala tedy směřovat především k otázce institucionální povahy těchto rozvojových států. Významná část této debaty, přetrvávající dodnes, se zakládala na sporu mezi zastánci důrazu na demokratickou povahu rozvojového státu (jak uvedeno výše) a teoretiky, kteří nacházejí určité limity v rámci demokratizačních procesů v zemích, jejichž společensko-ekonomická situace nebyla dosud stabilizována, jak bylo v patrné už v případě Offeho argumentace.

Leftwich tedy problematizuje onu představu prezentovanou západními státy či mezinárodními institucemi, že hospodářský rozvoj je vázán na demokratické režimy. Důraz neklade na formy a povahu státu, ale především na prosazení reálných rozhodnutí. (Leftwich, 1995, str.400). Jak píše Stephan Ortmann: „*Pro Leftwiche jsou nejdůležitější motivace a struktura vládnoucí elity. Vedení musí být relativně jednotné ve svém cíli podporovat hospodářský rozvoj a odhodláno sledovat tento cíl. Důležitější než elita, jsou však institucionální složky, zaručující fungování státu. I kdyby politické elity byly ochotny, avšak instituce by nepodporovaly hospodářský rozvoj, bylo by velmi obtížné těchto cílů dosáhnout.* (Ortmann, 2012, str. 339). Právě otázka autonomie státu a jeho schopnost prosazovat rozvojové cíle a dosáhnout ekonomického růstu se staly klíčovými složkami debaty o povaze rozvojového státu. Autonomií pak byla míněna především autonomie státní ekonomické byrokracie (Leftwich, 1995, str. 401 - 2).

S. P. Huntington v tomto směru považoval za úspěšný stát ten, který byl schopen omezit ony existující sociální zájmy, skupiny a instituce, které by brzdily rozvoj a bránily modernizaci (Leftwich, 1995, str. 402). Leftwich píše: „*Myšlenka rozvojového státu se také implicitně nacházela v „představě o byrokratické politice“ v Thajsku Freuda Riggse. To bylo později aplikováno na Indonésii a definováno jako „... politický systém, ve kterém moc a participace na rozhodování je omezena téměř výhradně na státní zaměstnance, zejména vedoucí pracovníky a nejvyšší úroveň státní byrokracie, včetně vysoce školených odborníků, známých jako technokraté.“* (Leftwich, 1995, str. 402). Leftwich v rámci teorie modelu „rozvojového státu“ definuje šest základních bodů (Leftwich, 1995, str. 405):

- 1) Rozvoji nakloněná vládnoucí elita
- 2) Relativní autonomie
- 3) Vlivná kompetentní ekonomická byrokracie
- 4) Slabá a podřízená občanská společnost
- 5) Efektivní management nestátních ekonomických zájmů
- 6) Represe, legitimita a performance

V rámci své teorie „rozvojového státu“ pracuje s případy vlády Li Kuang-Jaa v Singapuru, Masira v Botswaně, Pak Čong-huie v Koreji, Abdula Razaka a Mahathir bin Mohamada v Malajsií či vlády prezidenta Suharta v Indonésii, v nichž měla byrokracie autoritativní a dominantní vliv na formování rozvojové politiky, v některých případech i na úkor politických či legislativních elit (Leftwich, 1995, str. 406). Tyto režimy se snažily formovat vlastní kontrolní orgány nad implementačními procesy (Leftwich, 1995, str. 412). Zmíněná autonomie však nemá být chápána jako izolace, jelikož státní byrokracie je součástí vazeb s jinými státními či nestátními aktéry, skrze které je schopna koordinovat hospodářství země a implementovat rozvojové cíle (Leftwich, 1995, str. 408). Peter B. Evans definuje tento vztah jako tzv. „embedded autonomy“, v rámci kterého je státní byrokracie izolována od společnosti a současně s ní musí udržovat blízké vztahy (Ortmann, 2012, str. 339 – 340).

Ortmann však píše, že v případě Singapuru existoval jen omezený soukromý sektor a hospodářství země dominovaly vládní a nadnárodní korporace. Centrální stát pak nekontroloval všechna odvětví hospodářství, pouze ty klíčové (Ortmann, 2012, str. 344). „*Skutečnost, že stát neumožnil svobodnou organizaci práce, ani neumožnil místním podnikatelům rozvíjet svůj vlastní průmysl se stává překážkou udržitelného rozvoje. Rozdíl mezi bohatými a chudými tak v posledních deseti letech rychle rostl, životní náklady prudce stouply a nedařilo se přiblížit úroveň mezd.*“ (Ortmann, 2012, 344).

Podle Leftwiche kontrola občanské společnosti, která je chápána jako podmínka pro dosažení kontinuity rozvojových států, paradoxně vedla, díky ekonomickému růstu těchto zemí, k posilování či opětovného vzniku potenciálně aktivní občanské společnosti. Tyto hospodářské úspěchy pomohly stimulovat požadavky na decentralizovaný způsob rozhodování, větší individuální svobody a nastolení či posílení demokracie (Leftwich, 1995, str. 416), čemuž odpovídá většina asijských případů, kdy v souvislosti s uvolněním kontroly nad ekonomikou došlo k postupné demokratizaci (Ortmann, 2012, str. 340).

Leftwich se však nesnaží nutně tvrdit, že by demokracie měla být obětována ve prospěch rozvoje, nebo že nedemokratičtí diktátoři jsou nutně schopnější v podpoře rozvoje. Snaží se však poukázat, což bylo patrné i u Offeho, že institucionální charakteristiky a požadavky pro demokracii a rozvoj mohou směřovat protichůdným směrem. (Leftwich, 2005, str, 689). „*Zatímco demokracie zavedly ve svých politických systémech principy a praxi alespoň některých občanských a politických práv (i když ne všech bylo dosaženo, jako například rovnost pohlaví) nebyly ve stejné míře schopny určit, shodnout se, či zavést sociální a ekonomická práva...*“ (Leftwich, 2002, str. 270). Nelze jednoznačně říci, že rozvoj musí nutně předcházet demokracii, ani naopak že rozvoj je dosažitelný pouze v rámci demokratických procedur. (Leftwich, 2005, str. 688). Zároveň tvrdí, že institucionální kontexty (formální i neformální) se mohou výrazným způsobem odlišovat případ od případu a bylo by tedy naivní tvrdit, že stejné způsoby ekonomické nebo rozvojové politiky budou mít ve všech společnostech stejné výstupy. (Leftwich, 2005, str. 690).

Pro tyto „rozvojové státy“ byla typická vysoká míra korupce a klientelismu, přesto, na rozdíl od „sultanistických režimů jednoho muže“, pro ně nebyla charakteristická ekonomická stagnace, chronická politická nestabilita, chudoba a rostoucí nerovnost jako v případě Mobutovy vlády v Kongu (resp. Zairu), Duvalierovy vlády na Haiti či Marcosova režimu na Filipínách (Leftwich, 1995, str. 407). Koordinace hospodářských politik a rozvoje byla řízena zvláštními institucemi organizujícími zásadní interakce mezi státem a hospodářstvím. Strategické ekonomické směřování pak bylo řízeno ekonomickou byrokracií (Leftwich, 1995, str. 411). Chalmers Johnson, zabývající se povahou rozvoje Japonska, zdůrazňoval úzký vztah státu se soukromým sektorem a tržními subjekty. Stanovování sociálních a ekonomických cílů bylo v zemi prováděno místní autonomní byrokratickou elitou (Leftwich, 1995, str. 404). „*V Singapuru se jádrem ekonomické byrokracie stala tzv. Rada pro hospodářský rozvoj (založená v roce 1961). Nebyla odpovědná parlamentu, ale disponovala vysokou politickou podporou v de facto režimu jedné strany a měla ústřední roli při utváření rozvojové politiky a řízení růstu.*“ (Leftwich, 1995, str. 412).

Leftwich tedy vytváří jasnou dichotomii nedemokratického režimu typu „rozvojového státu“ a naproti tomu sultanistický režim. V případě pojmu „sultanismus“ vychází Leftwich, obdobně jako Juan J. Linz a Houchang E. Chehabi, z prací Maxe Webera (Leftwich, 1995, str. 407; Linz, Chehabi, 1998, str. 4). Charakteristikou sultanistických režimů, jak je popisují Linz a Chehabi, jsou neustálé neefektivní státní zásahy narušující nejen fungování trhu, ale i princip soukromého vlastnictví (Linz, Chehabi, 1998, str. 22), což odpovídá povaze řady afrických zemí, jak bylo ukázáno výše. Svržení takového režimu ústí často k další diktatuře. I v případě vybudování demokratických institucí jsou politické a socioekonomické dopady předchozího režimu stále patrné. Projevují se zde silně klientelistické vztahy držitelů moci, přestože demokraticky zvolených, s vybranými zájmovými skupinami (Snyder, 1998, str. 45).

Významným faktorem pro tuto práci je však otázka role zahraničních finančních prostředků v případě „rozvojového státu“ a sultanistického režimu. Přestože v obou případech představují zahraniční investice zásadní složku pro fungování režimu, v případě „rozvojového státu“ zahraniční finanční pomoc, půjčky a investice snižují závislost na lokálně generovaném příjmovém kapitálu a posilují, prostřednictvím státního aparátu, rozvojovou kapacitu a autonomii (Leftwich, 1995, str. 411). Pro sultanistické režimy však bývá charakteristická extrémní závislost na zahraniční formě podpory. Pokud je tedy vládce silně závislý na jediné velmoci, může tento patron identifikovat a podporovat alternativu ochotnou ke spolupráci, což může vést k odstranění vládce (Snyder, 1998, str. 59). Životnost režimu tedy závisí na získávání finančních, ale i materiálních a vojenských prostředků ze zahraničí (Snyder, 1998, str. 58).

Přestože závislost na zahraničním kapitálu zůstává, mohou tyto režimy omezit vliv zahraničního patrona (pokud to umožňuje povaha mezinárodního uspořádání) skrze diverzifikaci zdrojů této zahraniční podpory. Jak píše Richard Snyder „*Mobutu a Ceausescu využívali tuto strategii a těžili z vojenské a ekonomické pomoci různých podporovatelů, aniž by byli zranitelní vůči jejich politický preferencím. Pokud zahraniční aktéři mají omezený vliv na diktátora je jejich schopnost ovlivňovat průběh politického vývoje také omezována na podporu opozice vůči diktátorovi či na přímý intervenční zásah.*“ (Snyder, 1998, str. 59). Zásadním problémem spojeným s povahou sultanistického režimu je pak skutečnost, že v řadě případů byl nahrazován skrze revoluční vlnu, která činí nejen obtížným demokratizační proces, nýbrž i formování institucí se stává dlouhodobým procesem (Linz, Chehabi, 1998, str 45).

Ayittey sice uznává, že autokratické režimy Singapur, Tchaj-wanu či Jižní Koreje, se kterými pracuje Leftwich, dosáhly výrazného ekonomického růstu, jejich příklady by však, podle něj, neměly být považovány za obecně platné modely. (Ayittey, 2011, str. 17). Zároveň uznává, že v období získávání nezávislosti rozsáhlou transformaci afrických ekonomik byl schopen pouze stát (Ayittey, 2005, str. 28).

Ani v případě demokratizace afrického regionu však nemá jít o imitaci zahraničních institucí, nýbrž má být reflektována lokální povaha společnosti. Ayittey píše, že stejně jako demokracie může mít různé formy, tak mohou mít různé formy i ekonomické instituce. Afrika by tak v obou případech měla vycházet při formulaci politického a ekonomického systému z vlastních kulturních tradic, zkušeností a aspirací. *„Tento systém by měl být určen především samotnému africkému lidu, nikoliv jeho autoru či africkým hlavám státu (Ayittey, 2005, str. 179).* Zatímco Leftwich usiluje o dosažení stabilního ekonomického prostředí, zapojení v rámci globálních ekonomických procesů a následně doufá, že navzdory potlačování občanské společnosti se zformuje prodemokratická opozice, přístup, který nabízí Ayittey a další prodemokratičtí autoři očekává, že nová demokratická elita je schopna řešit souběžně hluboké a rozsáhlé politické, ekonomické a sociální reformy.

Je nutné si uvědomit, že samotné dosažení demokratického režimu není v tomto směru koncem cesty. Jak tvrdí Przeworski, demokracie je považována za konsolidovanou až v případě, kdy za určitých politických a ekonomických podmínek je tento systém považován za jediný přijatelný způsob uspořádání státu, kdy lidé jednají v souladu s demokratickými institucemi a v rámci něhož ti, kteří vycházející z politické soutěže jako poražení jsou ochotni se znovu účastnit soutěže v rámci též demokratických institucí. *„Demokracie je konsolidována v případě, kdy se stává soběstačnou (pozn. či sebeposilující), tedy když všechny politické síly považují za nejlepší pokračovat v dosahování svých zájmů a hodnot v prostředí nejisté souhry institucí.“ (Przeworski, 1991, str. 26).* Vytvoření demokratického režimu vůbec v tomto směru nemusí znamenat jeho udržení, jelikož demokratické instituce mohou systematicky generovat výstupy posilující antidemokratické síly (Przeworski, 1991, str. 37). To Przeworského vede k potřebě hledat způsoby, jak dosáhnout růstu i v demokratických podmínkách (Bresser-Pereira, Malavall, Przeworski, 1994, str. 183).

5.1 Problematizování předpokladu demokratizace „rozvojového státu“

V souvislosti s předloženým konceptem „rozvojového státu“ Adriana Leftwiche je nutné se ještě v závěru této části vyrovnat s případným argumentem, odkazujícím k přetrvávající existenci hospodářsky prosperujících nedemokratických režimů a problematizujícím představu o postupném zformování prodemokratické většiny. Tento argument vychází z předpokladu, že nedemokratické režimy jsou schopny výrazným způsobem bránit aktivním snahám demokratizačních hnutí. Ekonomický růst země, podle tohoto předpokladu, jeví spíše tendenci zvyšovat (než snižovat) šance na přežití tohoto režimu. (Bueno de Mesquita, Downs, 2005). Navzdory uvedené kritice však není nutné tento předpoklad na obecné teoretické rovině zavrhnout. Zatímco v krátkodobém horizontu hospodářský růst činí jakoukoliv změnu v podpoře režimu nepravděpodobnou, v dlouhodobém může vést k utváření efektivních politických konkurentů s dostatečnými prostředky a zahájení demokratizačních procesů v zemi. (Bueno de Mesquita, Downs, 2005). Snahy nedemokratických vlád čelit případnému demokratickému sociálnímu pnutí vedou k růstu s tím spojených nákladů a tyto výdaje, oslabující ekonomický růst, následně ohrožují stabilitu samotného režimu jako takového. Schopnost těchto vlád potlačovat demokratizační tendence, bez ohrožení stability represivního režimu, se pak odvíjí případ od případu (Bueno de Mesquita, Downs, 2005). Cyklická povaha hospodářských procesů navíc zamezuje tomu, aby nedemokratický režim byl schopen udržovat hospodářský růst v rámci neomezeného časového období.

6 Ekonomický rozvoj a problematika sociální stratifikace subsaharské Afriky

Předpoklad o primátu ekonomického rozvoje, v rámci něhož by došlo k sociální transformaci, která dříve či později začne formulovat politické požadavky, donucující nedemokratické režimy vzdát se represivní vlády, je tematizován již v pracích Seymoura Martina Lipseta. Rozvoj kapitalismu zde souvisí s posilováním úrovně urbanizace, rozvoje v prostředcích komunikace, dopravy, utvářením zájmových skupin a organizací či šířením gramotnosti populace a vede k formování a růstu občanské společnosti. Kapitalismus tedy přispívá ke změně rovnováhy sil jednotlivých tříd. (Rueschemeyer, Stephens, Stephens, 1992, str. 302). V případě Lipseta mobilizovaná průmyslová střední třída je pak považována za hlavního podporovatele demokracie a šíření demokratických práv v zemi. (Rueschemeyer, Stephens, Stephens, 1992, str. 6). Této třídě pak přisuzuje tlumící roli v případě konfliktů extremistických skupin a nutí vyšší vrstvy reflektovat zájmy ostatních skupin společnosti (Lipset, 1959, str. 83).

Formování společenských organizací utváří vyvažovatele vůči držitelům moci, brání naprosté kontrole nad všemi politickými zdroji, přináší nové pohledy a slouží k zájmu a účasti v politice či přípravě občanů v politických schopnostech. (Lipset, 1959, str. 84). Demokratická forma vlády se pak pro neindustriální agrární společnost jeví jako velmi vzácná, jelikož nižší (nemobilizované rolnictvo) a vyšší společenské třídy (zejména pak velcí vlastníci půdy) jsou považovány za nepřítel demokracie. Agrární demokracie antického Řecka tak zůstávají jedněmi z výjimek v rámci prekapitalistických dějin (Rueschemeyer, Stephens, Stephens, 1992, str. 2 - 8). Hospodářský růst založený na vývozu agrární produkce navíc posiluje pouze pozice velkých vlastníků půdy a spolu s úzce technologicky specializovanou produkcí ponechává střední průmyslové dělnictvo slabé. (Rueschemeyer, Stephens, Stephens, 1992, str. 9). V rámci regionu subsaharské Afriky však stále až 60 procent populace je zaměstnáno v zemědělském sektoru. (Bafana, 2014, str. 8).

Definici africké střední třídy navíc komplikuje jednak přetrvávající kombinovaný způsob výroby, kdy mnoho městských podnikatelů, odborníků či úředníků dosud investuje do farem a chovu hospodářských zvířat, kde práci vykonávají rodinní příslušníci, zároveň skutečnost, že nelze jednoznačně hovořit o třídním politickém vědomí, jelikož je silně ovlivňováno důrazem na etnicitu, vlivem subkulturních entit, povahou lokálních sdílených hodnot, náboženskou příslušností atd. To výrazným způsobem překračuje čistě materialisticky chápané pojetí třídy (Southall, 2018, str. 473). Dick Sklar pokládal za hnací sílu formování afrických tříd místní politické strany a s nimi spojenými obchodními a správními vazbami. Termín buržoazie pak souvisel spíše s rovinou politickou než výrobní, a to ve smyslu existence řady národních, byrokratických či stranických buržoazií (Southall, 2018, str. 470 - 471). Zatímco Lipset zdůrazňuje roli průmyslové střední třídy, Adrian Leftwich sám explicitně nestanovuje, která třída, jestli vůbec nějaká, má být oním nositelem demokratizace a zaměřuje se primárně na otázku efektivity řízení ekonomického rozvoje.

Lipset zároveň dodává, že ke zformování západních demokracií došlo v rámci jedinečných a příznivých materiálních a intelektuálních podmínek (Lipset, 1959, str. 103) a tlaky na rychlou industrializaci společně s problémy chudoby postkoloniálních států výrazným způsobem brání například budování otevřeného stranického systému, reflektujícího odlišné pozice a hodnoty jednotlivých tříd (Lipset, 1959, str. 91). Karl de Schweinitz v tomto směru tvrdil, že se méně rozvinuté země, na rozdíl od západních demokracií (jakožto tzv. „early developers“) nachází ve zcela jiném mezinárodně ekonomickém prostředí, které svým charakterem vyžaduje silnější roli státu, jakožto aktéra rozvoje. Není možné následovat cestu Západu k demokracii devatenáctého století, jelikož nelze znovu dosáhnout obdobné konfigurace historických událostí. Je tedy nutné navrhnout alternativy pro vybudování nových demokracií odpovídajících soudobým mezinárodně-ekonomickým podmínkám, odpovídající zhoršenou pozici v rámci světového hospodářství a novými technologickými možnostmi (Rueschemeyer, Stephens, Stephens, 1992, str. 20).

Dlouhodobý proces hospodářského vzestupu Západu byl započat v situaci, kdy nebyla mobilizovaná dělnická třída, která by skrze masové akce formulovala kolektivní požadavky, či zájmy jednotlivců. Západ se tak nacházel, podle Schweinitze, ve výrazně snazší situaci, než které čelí dnešní rozvojové země („late developing countries“), mající více důvodů k represivním zásahům vůči společnosti. (Rueschemeyer, Stephens, Stephens, 1992, str. 20). Toto tvrzení tedy více nahrává Leftwichově představě „rozvojového státu“, založeném na efektivitě řízení státní institucí ve spolupráci se soukromým sektorem.

7 Příklad „Singapuru Afriky“

Nevyjasněným případem dosud zůstává režim Paula Kagame ve Rwandě, který dokázal zemi po etnické genocidě stabilizovat a přilákat tak pozornost zahraničních analytiků, jakožto vůdce schopný dosáhnout rozvoje a zlepšení ekonomické situace v zemi skrze nezápadní model. Po devatenácti letech vlády přispěl nejen k stabilitě, zajištění sociálních služeb, bez ohledu na etnickou příslušnost, zlepšení zdravotní péče, snížení úmrtnosti i zlepšení v otázkách hospodářství země. (Ruhumuliza, 2019). Podle zprávy International Labour Organization dokázala Kagameho vláda mezi lety 2002 až 2017 v oblasti zemědělství efektivně podporovat růst produktivity místních podniků, zvýšit produktivitu práce a snížit míru chudoby v zemi. (Henry, Jayne, Yeboah, 2017) Jak píše Gatete Nyiringabo Ruhumuliza, západní kritici obviňující režim Paula Kagameho z potlačování politických svobod, k němu přistupují, jako by Paul Kagame stál za omezením těchto práv, která však nikdy ani dříve nebyly ve Rwandě prosazována. Podle místních je považován za toho, kdo dovedl zemi k jednotě a usmíření a kritizovaná regulace politické debaty ze strany režimu má za cíl nepodněcovat etnické napětí či potlačovat etnické předsudky. (Ruhumuliza, 2019). Na Západě však bývá režim spojován s atentáty a mizením odpůrců režimu (Abdallah, 2019). Lars Waldorf tvrdí, že právě toto obviňování z podněcování ke genocidě se stalo nástrojem omezení jakékoliv protivládní opozice. (Waldorf, 2011, str. 52).

Díky schopnosti provést ekonomickou transformaci země, otevření možností podnikání, růstem nových hospodářských odvětví a zefektivnění státní byrokracie (Abdallah, 2019), by však režim Paula Kagameho v tomto směru vcelku odpovídal přístupu Adriana Leftwiche už tím, že si za vzor klade jeden z jeho předkládaných příkladů úspěšného ekonomického rozvoje. Režim sám bývá, díky tlaku vlády na modernizaci a diverzifikaci hospodářství včetně integrace do regionálních trhů, nazýván jako „Singapur Afriky“ (Zorbas, 2011, str. 105). *„Na rozdíl od mnoha zkorumpovaných afrických států, které vykazují růst pouze na papíře, se Rwanda může chlubit obrovským pokrokem v oblastech ekonomického rozvoje, vzdělání, zdravotní péče atd., které výrazným způsobem zlepšily životy obyčejných lidí.“* (Abdallah, 2019).

Hledání podobnosti mezi Kagameho režimem a povahou rozvoje Singapurů však bývá západními kritiky zpochybňováno především vzhledem k aplikaci rozvojového modelu ostrovního státu nacházejícího se v prostředí nejrušnějších obchodních tras na stát bez přístupu k moři a bez zjevných výhod pro rozvoj obchodu (Caryl, 2015).

Potlačování opozice a kritiků Kagameho režimu má tedy negativní dopady především, co se týče mezinárodní pověsti země. Zahraniční média pak často přehlíží dosavadní pokroky země a prezentují Kagameho jako vražedného diktátora (Abdallah, 2019) což má nepochybně do budoucna negativní efekt na příliv tolik důležitých zahraničních investic do země, zvláště pak ze Západu. S výjimkou Belgie, však ani Spojené státy, Velká Británie či Evropské komise nemají vlastní reálné zájmy ve Rwandě (Zorbas, 2011, str. 109). Země tedy čelila od roku 2011 poklesu finančních prostředků v rámci zahraniční rozvojové spolupráce, což vede k nutnosti do budoucna diverzifikovat své zdroje financování, aby nedošlo k narušení její rozvojové strategie (Ministry of Finance and Economic Planning, Republic of Rwanda, 2017, str. 10). Zprávy mezinárodních organizací současně poukazovaly na růst chudoby v zemi (Zorbas, 2011, str. 110) a rostoucí zadluženost země (World Bank, 2019, str. 2). Případná demokratizace země se však jen několik desetiletí po provádění genocidy jeví jako příliš velké riziko pro stabilitu a bezpečnost země. Zároveň však vyvstává otázka, jestli politické represe mohou být zárukou stability, a zda odpor vůči útlaku nemůže narušit dosavadní úspěchy (Abdallah, 2019). Navzdory těmto uváděným úspěchům země, spočívajících v relativní hospodářské, ale především bezpečnostní stabilizaci a pozitivně laděným predikcím, týkající se vývoje rwandské ekonomiky v příštích letech, zůstává země stále zranitelná na dopady případných vnitřních tak vnějších rizik (World Bank, 2019, str. iv) a jeví se tedy jako stále příliš časně, dělat v případě rozvoje Rwandy definitivní závěry.

Zatímco dosud práce problematizovala vztahy Západu s africkými regionem a především pak otázku tlaku na demokratizaci těchto zemí, další část diplomové práce se zaměřuje na roli alternativního partnerství vůči západní spolupráci se subsaharskými zeměmi, konkrétně na široce diskutovanou roli a vliv Čínské lidové republiky na region a otázku prosazování alternativního rozvojového modelu bez požadavku hlubokých sociálních reforem zejména v oblastech demokratické povahy lokálních institucí a dodržování lidských práv.

8 Vzestup „čínského“ rozvojového modelu

Zhoršením ekonomické a sociální situace v africkém regionu v souvislosti s implementací Washingtonského konsenzu a ekonomický růst Čínské lidové republiky a dalších asijských tygrů vyvolal zájem o alternativní rozvojový model pro země zatížené koloniálními dopady. (Sojková, 2017, str. 108). Jak bylo ukázáno výše, debata o povaze rozvoje afrických zemí byla výrazným způsobem ovlivněna tématy antikolonialismu a nedůvěry vůči Západu. Fascinace asijským kontinentem vedla ke snaze nejen imitovat tamní rozvojové modely, ale i ztotožňovat se s osobnostmi éry asijského vzestupu. (Ayittey, 2005, str. 92). Rozvoj postkoloniální Afriky lze tedy charakterizovat jako tzv. „development by imitation“, nejedná se tedy nikoliv o formu „organické“, nýbrž „enclave economy“ nemající vazby na místní ekonomiku a její specifika (Ayittey, 2005, str. 92). Právě zmíněný prvek imitace vedl například ke stylizování zmíněného Paula Kagame jakožto dědice Li Kuang-jaa a k formování nedemokratického režimu s volným trhem (Caryl, 2015).

Tato tendence srovnávat vývoj afrických států s asijskými zeměmi je dána mj. blízkou startovací pozicí v období získání nezávislosti, prezentovanou společnou koloniální zkušeností, avšak s odlišnou politickoekonomickou pozicí, které v současné době oba regiony zastávají. *„Když Ghana získala nezávislost v březnu 1957, nacházela se na stejné úrovni rozvoje jako Jižní Korea. Příjem obou zemí na hlavu byl 200 dolarů. Ale o padesát let později je příjem Jižní Koreje na hlavu desetkrát vyšší než v Ghaně ve výši 12 200 dolarů oproti 420 dolarům. Nigérie se také nacházela v roce 1960 na podobné úrovni rozvoje jako Jižní Korea, ale o čtyřicet let později se nejlidnatější africký národ utápí (...) na téměř stejné úrovni příjmů na hlavu jako v roce 1960 – jako by hospodářství zamrzlo.* (Ayittey, 2006, str. 2).

8.1 Debata o povaze čínského rozvoje

Právě alternativní flexibilní a nezápadní rozvojový model, který by zohledňoval lokální specifika, a především byl formulován zemí prezentující se vlastní negativní zkušeností s kolonialismem, se setkával v africkém regionu s přinejmenším s pozorností.

Představoval možnost dosažení rozvoje souběžně s prosazením se v nerovném prostředí globálních ekonomických procesů bez zdánlivé ztráty nezávislosti (Sojková, 2017, str. 109). Takzvaný „Pekingský konsenzus“, jak jej nazval ve své eseji Roshua Cooper Ramo, představoval v tomto směru snahu o ucelenou koncepci čínského rozvojového modelu, spočívajícího na podpoře inovací a technologií, spravedlivější redistribuci bohatství a především právu na sebeurčení a respektování lokálních podmínek rozvojových zemí (Sojková, 2017, str. 108 – 111). Ramo v souvislosti se vzestupem Číny tedy předpokládal nejen změny v rámci mezinárodního uspořádání, nýbrž i vytvoření nového rozvojového modelu (Sojková, 2017, str. 109). „*Rozvojový svět považuje Čínu jako ekonomického partnera a politického spojence představujícího alternativní rozvojový model, který dále přispívá k erozi globální dominance Spojených států*“ (Sojková, 2017, str. 111).

Kritici konceptu „Pekingského konsenzu“ však tvrdili, že Ramova interpretace čínského rozvoje je rozporuplná a zavádějící. Především Scott Kennedy poukázal, že důraz na technologické inovace nebyly oním základním předpokladem pro čínský ekonomický růst (Ortmann, 2012, str. 339). Navzdory podpoře technologického rozvoje v rámci výroby země nepatřila mezi vůdčí lídry technologického pokroku. „*V odvětvích pokročilých technologií se nejúspěšnější čínské společnosti integrovaly do globálních výrobních sítí jako montéři a výrobci jiných (pozn. ve smyslu převzatých) „designů“.*“ (Kennedy, 2010, str. 469). Navíc čínské zvláštní ekonomické zóny (tzv. special economic zones), které se staly inspirací pro indický rozvoj, Čína také převzala odjinud. (Kennedy, 2010, str. 471). Koncept byl odmítnut i většinou čínských autorů, jako nepřesný či přehnaný zahraniční konstrukt. Významnější pozornost mu byla věnována především v rámci západních debat (Kennedy, 2010, str. 473). Přes původní ambice stát se konkurenčním alternativním vyzyvatelem vůči Washingtonského konsenzu se, pro svou nepřesnost a zkreslující povahu čínského rozvoje v rámci globální ekonomiky, nikdy nestal obecně uznávaným rozvojovým modelem (Kennedy, 2010, str. 461).

Navzdory zpochybnění konceptu tzv. „Pekingského konsenzu“ dále pokračovala polemika zabývající se povahou „čínského rozvoje“. Pozornost se zaměřila především na otázku, zda není „čínský model“ právě jen revizí singapurského rozvojového modelu, respektive konceptu „rozvojového státu“, jak jej prezentoval Adrian Leftwich. Oba uvedené modely totiž sdílejí některé společné rysy, zejména pak důraz na představu alternativního autoritářského a státně-kapitalistického řízení, konkurujícího tržně-liberálnímu demokratickému modelu (Ortmann, 2012, str. 337). *„Avšak většinu toho, co je považováno za součást „čínského modelu“ je možné nalézt také v diskurzu o „singapurském modelu“ kteří čínští pozorovatelé již nějakou dobu považují za cenný vzorový model pro rozvoj státu.* (Ortmann, 2012, str. 337). Značná část čínských autorů vnímá „singapurský model“ jako kombinaci toho nejlepšího ze Západu i Východu, tedy západní byrokratické racionality a východního autoritativního elitismu (Ortmann, 2012, str. 344). Podle Ortmana měla země, navzdory socialistickým proklamacím, od konce kulturní revoluce jasně stanovenou rozvojovou politiku, v rámci které finančně podporovala stimulaci místní ekonomiky, silnou a kompetentní státní byrokracii a disponovala represivním aparátem k omezení občanské společnosti (Ortmann, 2012, str. 340), což by odpovídalo Leftwichově představě „rozvojového státu“.

Přesto v souvislosti s problematikou čínského rozvoje přetrvávala některá sporná místa. Klíčovým rysem „rozvojového státu“ zůstávala schopnost centrálního státu účinně řídit hospodářský rozvoj země. Výrazně problematickou se také ukázala rozsáhlá decentralizace, k níž v zemi došlo, a která zbavila centrální vládu možnosti ucelené strategie. (Ortmann, 2012, str. 340 - 341). Lokální správa tak přestávala být nutně závislá na zdrojích ústřední vlády a prostředky mohla získávat v rámci svých zahraničních kontaktů a navíc měla tendenci zanedbávat potřebu dlouhodobých rozvojových projektů (Ortmann, 2012, str. 341). Jednou z předkládaných tezí v rámci debaty o povaze „čínského modelu“ byla představa, že Čínu lze klasifikovat jako příklad „rozvojového státu, který však nebyl nikdy zcela dořešen“ či jak jej klasifikoval Breslin tzv. „dysfunctional developmental state“ (Ortmann, 2012, str. 340 - 341).

Podle Ortmanna však čínská centrální vláda není bezmocná a skrze stranickou organizaci je schopna ovlivňovat proces prostřednictvím pobídek či naopak tlaku (Ortmann, 2012, str. 341). „Beeson (2009) nazývá Čínu „paradoxním rozvojovým státem“, protože Čína dokázala růst rychlým tempem, navzdory nedostatku státních kapacit a neschopnosti vlády, řídit ekonomický rozvoj. (...) Podobně Wong (2009) klasifikuje Čínu jako „slabý rozvojový stát“, jelikož stát není schopen kontrolovat ty aktéry, kteří se pokouší využít výhodu čínského ekonomického rozvoje.“ (Ortmann, 2012, str. 341). Kennedy však poukazuje, že některé z nejuspěšnějších čínských politik byly přijaty lokálně, jako porušení centrální politiky a až následně přijato na celonárodní úrovni (Kennedy, 2010, str. 472). Přestože čínský model, podle Kennedyho, implikuje jednotnou konsistentní strategii, prošel však několika fázemi, z nichž každá se lišila od předchozí (Kennedy, 2010, str. 475).

Čínský rozvojový model tedy nepředstavuje svébytný koncept, nýbrž se inspiroval dřívějšími rozvojovými modely, především pak z velké části vycházel z úspěšného singapurského rozvoje. Přestože země tedy neformulovala novou, „vlastní cestu“ rozvoje, zůstává otázka, zda je propagátorem těchto principů v případě současného africké regionu. Nejprve je však nutné nastínit úspěch Číny při budování vzájemných vztahů s africkými zeměmi, v rámci kterých hraje klíčovou roli problematika kolonialismu a uznání.

8.2 Budování čínsko-africké spolupráce

Vztahy s africkým kontinentem zahájila Čína od padesátých let minulého století a byly upevňovány účastí země na konferencích asijsko-afrických zemí. V rámci těchto konferencí pak byla diskutována témata týkající se vymezení vůči kolonialismu a imperialistické politice velmocí. Navzdory nedostatečným zdrojům a snaze o vlastní uznání, Čína ekonomicky i vojensky podporovala africké země v boji za nezávislost i antikoloniální politiku afrických vůdců (Michalek, 2011, str. 70 – 71). Posléze začala financovat některé africké rozvojové projekty, kupříkladu Tanzansko-zambijskou železnici (zkráceně TAZARA) v délce 1 800 kilometrů. (Michalek, 2011, str. 71).

Na konci sedmdesátých a během osmdesátých let došlo k posunu od velkých rozvojových projektů k pragmatické formě spolupráce. Ekonomické vztahy se Západem umožňovaly zemi stavět se do pozice zprostředkovatele dialogu Sever-Jih (Michalek, 2011, str. 71). Čína i v následujících letech vystupovala nejen proti západním, nýbrž i východním formám hegemonie a deklarovala snahy o posílení vazeb s ostatními rozvojovými zeměmi (Deng, 1982). Čínský premiér Zhao Ziyang definoval vztah s africkými zeměmi na základě čtyř principů: rovnosti, reciprocity, různorodosti a ekonomického rozvoje (Michalek, 2011, str. 71).

Svým důrazem prezentovat se jakožto „rozvojová země“ si Čína nárokovala stát se mluvčím i ostatních rozvojových zemí (McCormick, 2008, str. 75). Rétorika zakládající se na rovnosti, vzájemném respektu a nevměšování, a zároveň snaha čínských představitelů ukázat svou orientaci v afrických otázkách si získala podporu mezi africkými elitami napříč politickým spektrem, čímž bránila pohledům na rostoucí mocenskou asymetrii v rámci bilaterálních vztahů (Eisenman, 2008, str. 236 - 237). Étienne Girouard pak shrnul základní pozitivní faktory, v rámci kterých Čína posilovala svůj vliv na africkém kontinentě na základě těchto bodů: Čína se nezúčastnila obchodu s otroky, ani se nepodílela na kolonizaci Afriky. Zároveň podporovala dekolonizaci, usilovala o dlouhodobou spolupráci, neparticipovala na programech strukturálního přizpůsobení (SAPs) a na půdě Světové obchodní organizace formovala koalice s africkými zeměmi. Zároveň do afrických zemí emigrovala část čínské populace. (Michalek, 2011, str. 72).

Posilování vzájemných vazeb vedlo ke zformování čínsko-afrického fóra, v rámci něhož byl věnován prostor tématům nerovnosti a nespravedlivosti globálního uspořádání a principu nezasahování, bez logického zahrnování otázek týkajících se lidských práv. Témata svobodné volby rozvojové koncepce, rovnosti a spolupráce v zahraničních záležitostech se stala klíčovými principy formulovanými v rámci „Africa Policy Paper“ v roce 2006 (Michalek, 2011, str. 83).

Antikoloniální rétorika posílená důrazem v otázkách důstojnosti všech zemí, bez ohledu na jejich velikost, sílu či bohatství přetrvala i v projevech současného čínského vedení. „Právo lidu svobodně si vybírat svou cestu rozvoje by mělo být respektováno, zasahování do vnitřních záležitostí jiných zemí by mělo být vzdorováno a měly by být dodržovány mezinárodní spravedlnost a férovost. Pouze ten, kdo nosí boty ví, jaké mu padnou nebo ne. Pouze lidé nám mohou nejlépe říct, jestli se daná rozvojová cesta, kterou si vybrali, se pro ně hodí či ne. (...) Nemůže ve světě existovat udržitelný rozvoj, když některé země jsou bohatší a bohatší, zatímco jiné státy živoří v dlouhodobé chudobě a zaostalosti. (Xi, 2014 Str. 299). Čína tak schopně reaguje na požadavky, které byly původně určeny Západu a které jej vyzývaly k respektu ostatních „jiných“.

Jaká však je povaha této spolupráce Jih-Jih v čínské režii? George Ayittey v tomto směru píše: „Jako Afričan vím z historických zkušeností, že Západ spáchal zvěrstva a vykořisťoval můj lid. Západ se nezajímá o nás (Afričany) a Západ není sám. Arabové se nezajímají o Afričany, ani Francouzi, Britové, Rusové, Japonci nebo Korejci. Číňané určitě nevstupují do Afriky, protože milují černochoy. Každý cizinec nebo entita, která navštíví Afriku sleduje vlastní zájmy, nikoliv naše (Afričanů).“ (Ayittey, 2005, XXV).

9 Vztah s Čínou jako win-win?

Navzdory prohlášením o bratrských vztazích lze čínský přístup k africkému regionu definovat na základě kombinace zájmů materiálních a ekonomických, spolu se zájmy politickými. Přístup ke strategickým surovinám zajišťuje zemi pokračující mocenský vzestup, výměnou za poskytování finanční rozvojové pomoci a vytváří tak představu vzájemně prospěšného partnerského vztahu (Zhao, 2014, str. 1034). Preference bilaterálních vztahů ze strany Číny navíc umožňuje africkým vládám posilovat roli státu jako klíčového regulátora ekonomických aktivit a udržovat tak status quo, místo aby byly tyto ekonomické aktivity regulovány trhem (Hodzi, 2018, str. 198). Během globální finanční krize v letech 2008 a 2009 umožnil africký region Číně diverzifikovat své exportní trhy a oslabit závislost na západních trzích (Zhao, 2014, str. 1038).

Na úrovni politické poskytují africké země Číně podporu v momentech kritiky čínské vnitropolitické situace a otázek lidských práv ze strany mezinárodního společenství, například v souvislosti s loňskými protesty v Hong Kongu, (Africa Times, 2019). Obdobně činily už v souvislosti s událostmi z roku 1989 (Li, 2008, str. 28). Současně blízké vztahy s africkými státy umožňují Číně prosadit své zájmy v rámci mezinárodních organizací (Rupp, 2008, str. 68), či oslabit politické vztahy s Tchajwanem (Rotberg, 2008, str. 2). Posilování vazeb se však netýká pouze vládnoucích, nýbrž i opozičních afrických politických stran (Eisenman, 2008, str. 235) a to zejména v případech možné změny držitelů politické moci (Eisenman, 2008, str. 238). Přesto obecně má Čína tendenci být aktivnější v rozvojových zemích s jednou dominující stranou u moci. (Eisenman, 2018, str. 238)

Jelikož čínské investice mají tendenci posilovat roli státu na úkor trhu a občanské společnosti, jsou čínští investoři prosazovány domácí politickou elitou. Poskytují tak výhodné obchodní příležitosti výměnou za finanční odměny či jiné benefity (Hodzi, 2018, str. 198). Vzájemně prospěšné vztahy mezi africkými držiteli moci a čínskými společnostmi vytváří prostředí, v rámci něhož jsou čínští investoři chráněni a jejich úspěch a možnosti působení v regionu se odvíjí podle rozsahu prostředků, které těmto elitám poskytují. Ty z těchto prostředků pak následně financují politickou mašinérii. (Hodzi, 2018, str. 198).

Vzhledem k tomu, že čínské finanční instituce poskytují africkým zemím potřebné finanční prostředky bez požadavku politických či ekonomických reforem (Hodzi, 2018, str. 198), africké politické elity tak v různé míře nahradily závislost na finanční pomoci západních zemí za závislost na bilaterálních půjčkách a rozvojové pomoci z Číny. Tyto ekonomiky tak zůstaly závislé vývozu primárních komodit. (Hodzi, 2018, str. 201). Mezinárodní měnový fond v roce 2006 varoval, že role Číny jako alternativního věřitele způsobí novou vlnu akumulace dluhu pro africké ekonomiky (Hodzi, 2018, str. 201). Přestože hospodářský rozvoj je sice podmínkou půjček, nikoliv však jejich dominantním cílem (Hubbard, 2008, str. 227).

Hospodářská přítomnost Číny v Africe sice vedla k růstu HDP, přílivu investic do infrastruktury a růstu vývozu primárních komodit (Hodzi, 2018, str. 199), nebyla však doprovázena strukturálními změnami, rozsáhlým zlepšením produktivity či růstem technologických schopností místních, jakožto hlavními složkami úspěšného rozvoje (Hodzi, 2018, str. 202). Čínské investice by se tak staly reálným katalyzátorem afrického rozvoje v případě, pokud by měly efekt na budoucí socioekonomické postavení širší africké společnosti (Zhao, 2014, str. 1048).

Paul Kagame prohlásil, že Číňané přinášejí Africe investice, finanční prostředky pro vlády a podniky. On by však dával přednost západním investicím, než přijímat rozvojovou pomoc. (Zhao, 2014, str. 1039). Čínský dumpingový dovoz průmyslových výrobků a textilu navíc ohrožuje místní ekonomiky a růst vývozu primárních surovin, představující základ pro africko-čínské vztahy, dosud nevedl k rozsáhlejšímu vytváření pracovních míst či růstem životní úrovně (Zhao, 2014, str. 1042). Zatímco západní společnosti využívají místní levné pracovní síly, včetně místního specializovaného personálu, čínské společnosti najímají především vlastní pracovní sílu (Zhao, 2014, str. 1043). „*Například čínské společnosti v Angole využívaly 70 – 80 procent pracovních sil z vlastních domácích zdrojů. Zatímco téměř 90 procent zaměstnanců Chevronu byly Angolané, včetně specializovaného personálu jako inženýři a vedoucí pracovníci, čínské ropné společnosti zaměstnávaly méně než 15 procent angolských pracovních sil a obvykle se nacházely na spodní hranici platové škály.*“ (Zhao, 2014, str. 1043).

V Zambii přítomnost čínských dělníků a techniků pracujících v měděných dolech a na staveništích vyvolala protesty místních obyvatel. Napětí mezi místními a čínskými dělníky tak vede k izolaci čínských pracovníků s malým či žádným kontaktem s místními (Zhao, 2014, str. 1044).

Růst nejen ekonomického, nýbrž i politického vlivu Čínské lidové republiky, doprovázený velmocenskými ambicemi, však posiluje i kritiku země kvůli podpoře nedemokratických režimů odpovědných za represe vůči místní populaci, a s tím spojenou hrozbu pro mezinárodní image Číny. Tato skutečnost postupně vedla Čínu k tlaku na své partnerské režimy prezentovat se přijatelněji pro mezinárodní společenství (Zhao, 2014, str. 1050). Kombinace tlaku ze strany mezinárodního společenství související se snahami o pozitivní nahlížení na zemi a ekonomické zájmy čínských společností nutí Čínu k většímu důrazu na zajištění politicky, ekonomicky a sociálně stabilní prostředí partnerských zemí, o čemž svědčí i tlak na režim Roberta Mugabeho uspořádat setkání s vůdcem opozičního Hnutí za demokratickou změnu Morganem Tsvangiraiem (Zhao, 2014, str. 1051). *„Přestože se zdálo, že setkání bylo triumfem jihoafrické diplomacie, mocností za oponou je Čína. Čínští přátelé jasně Mugabemu řekli, že se musí chovat a jednat způsobem, který pomůže zmírnit mezinárodní pobouření v souvislosti s nedávnými volbami, které se konaly před olympijskými hrami.* (Zhao, 2014, str. 1051). S rostoucí zainteresovaností země v regionu a s tím se odvíjející nezbytností vstupovat do některých vnitropolitických záležitostí afrických zemí, vzrostl i počet Afričanů kritizujících nejen rostoucí vliv země v regionu, nýbrž i posilující závislost. Zatímco zpočátku čínské společnosti byly ochotny působit v rizikovějších, politicky nestabilnějších zemích, s růstem investic však posiloval i zájem na stabilizaci politicko-ekonomického a prostředí. To souvisí i se zmíněnými útoky na personál či vybudovanou infrastrukturu (Zhao, 2014, str. 1048).

Téma čínského partnerství se v některých zemích stává součástí širší politické debaty převážně mezi opozičními stranami, zdůrazňujícími onu vysokou míru nezaměstnanosti, zejména mladé generace, navzdory přílivu čínských investic či otázce přístupu a kontroly Číny nad africkým těžebním odvětvím. (Ayidoo, 2018). V případě těchto protičínských vyjádření ze strany opozičních stran je však důležité položit otázku, zda v případě zvolení budou navazovat na svá protičínská prohlášení, či zda v tomto směru dojde ke změně (Ayidoo, 2018).

Navzdory zpochybnění představy o unikátnosti čínského rozvojového modelu v minulé kapitole se pozornost práce přesunula na otázku šíření rozvojového, byť ne ryze čínského, modelu v rámci spolupráce mezi Čínou a africkými zeměmi. Čína disponovala výhodnou výchozí pozicí, nejen co se týče formujícího alternativního ekonomického centra, schopného zajistit pro region dostatečnou finanční pomoc pro jeho rozvoj, nýbrž i schopností po dlouhou dobu se prezentovat jako mluvčím těchto rozvojových zemí vytvářela představy, že spolupráce „kolonizovaných jiných“ zajistí regionu rovnocenné partnerské vztahy.

Partnerské vztahy s Čínou měly tedy reálně potenciál přinést regionu ony benefity materiálního i nemateriálního rázu. Čínská rozvojová pomoc v tomto směru zajistila regionu prostředky k rozvoji řady projektů, které však vždy byly doprovázeny konkrétními zájmy čínských společností. Jak bylo poukázáno, čínské podniky v Africe nepředstavují příliš mnoho možností pro místní obyvatelstvo, zároveň region slouží spíše jako odbytiště čínské nadprodukce a dodavatel strategických surovin. Vzájemně prospěšné vztahy se tedy jeví spíše na úrovni partnerství s vládnoucí elitou, případně s opozicí, pokud se očekávají možné politické změny. Posilující ekonomické vztahy spolu s růstem významu Číny, jakožto velmoci, však nutí zemi více tlačit na africké politiky i ve vnitropolitických otázkách těchto států. Dochází tak k oslabování proklamovaného principu nevměšování do vnitropolitických záležitostí. Poslední kapitola této práce se tedy zabývá možností afrických států nalézt a prosadit vlastní pozici v rámci nerovných globálních ekonomických vztahů center a periférií.

10 Otázka integrace do světového hospodářství

Příchod nového centra nedokázal zajistit rovné vztahy s africkými periferiemi, naopak znamenal vytváření nových nezápadních forem ekonomické závislosti udržující u moci neefektivní politické elity, jak v souvislosti se sultanistickými režimy poukázal Adrian Leftwich. Sledování úspěšných případů nezápadních ekonomik v rámci nerovných globálních ekonomických vztahů a debaty o povaze jednotlivých rozvojových modelů tedy přivádí k otázce schopnosti úspěšné integrace těchto ekonomik do globálního ekonomického prostředí. George Ayittey upíná veškeré své naděje v otázce rozvoje Afriky k nástupu nových demokraticky zvolených afrických lídrů, kteří se oprostí od koloniální rétoriky a převezmou, navzdory nepříznivým podmínkám a nerovnoměrné povaze globálních ekonomických vztahů, odpovědnost za budoucí směřování kontinentu. (Ayittey, 2005, str. 391). Jak už bylo řešeno v předchozích kapitolách, demokratické režimy nemají výraznější efekt na hospodářský růst, nemusí vést ke zlepšení sociální situace a, především vzhledem ke snaze o znovuzvolení a v reakci na tlaky zájmových skupin, nevytváří motivaci pro dlouhodobé cíle či prosazování důležitých reforem. Pouze existence fungujícího tržního hospodářství je schopna definovat neefektivní a nezisková odvětví a díky finančním globálním vztahům i zajistit možnost vytváření nových podniků (Przeworski, 1991, str. 154), což je však v demokraciích výrazným způsobem komplikováno negativními dopady na občany s volebním právem (Bresser-Pereira, Maravall, Przeworski, 1994, str. 181).

Oslabení závislosti na zahraničních státech vyžaduje však nejen motivaci k rozvoji, zajištění autonomie činnosti ekonomické byrokracie a spolupráci státního a soukromého sektoru, jak tvrdí Leftwich, nýbrž i uvědomění si vlastní pozice v rámci globálních ekonomických vztahů. Součástí toho je především identifikace konkrétních sektorů, produktů či komodit, které dokáží zajistit zemi či regionu komparativní výhodu v rámci globálního ekonomického systému. Jedná se tedy o model sledující obchodní profil země ve vztahu ke globální ekonomice, jak jej představil maďarský ekonom Béla Balassa (Beyene, 2014, str. 415).

Konkurenceschopnost regionu však v tomto směru vyžaduje další rozvoj infrastruktury a diverzifikaci vývozu (Beyene, 2014, str. 419). Přetrvává zde tedy určitá míra závislosti na přílivu zahraničních investic. Přestože region subsaharské Afriky disponuje, stejně jako země Latinské Ameriky, komparativní výhodou v oblasti vývozu paliv (Beyene, 2014, str. 437), úsilí světového společenství o snižování závislosti na fosilních palivech ve prospěch obnovitelných zdrojů energie představuje hrozbu pro africké ropné ekonomiky.

Současně přítomnost ropných nalezišť ani dosud nemusí mít reálný efekt na růst příjmů státu. Například objevení ropných nalezišť v Ghaně dosud nevedlo k výraznějšímu navýšení zisků pro státní rozpočet (Abdulai, Asante, Mohan, 2018, str. 275), nezajistilo nižší ceny pohonných hmot pro místní obyvatelstvo a obdobně jako v Nigérii mělo negativní dopady na lokální tradiční produkci (Anderson, McTernan, 2014).

Povaha afrického vývozu, ve kterém dominují přírodní zdroje, navíc činí tyto ekonomiky zranitelné vůči potenciálním šokům na globálním komoditním trhu. Obdobná zranitelnost se dotýká obchodu s potravinami. (Beyene, 2014, str. 434 – 435). Možnost, jak čelit těmto hrozbám se zakládá na důrazu na diverzifikaci exportované produkce či trhů. V tomto směru rozvíjející se asijský kontinent skutečně představuje potenciál pro africký vývoz. (Beyene, 2014, str.435). Navzdory tomu, že na politické úrovni odmítnutí kolonialismu vytvořilo prostředí pro pocity solidarity mezi bývalými podřízenými národy, v prostředí globální ekonomiky se jedná o vzájemné rivaly, vstupující do těchto globálních vztahů s nabídkou odlišných komparativních výhod i omezení. V tomto směru region subsaharské Afriky, tak země Latinské Ameriky naráží stále na slabé institucionální kapacity, jakožto překážky efektivního zapojení do výrobních procesů (Beyene, 2014, str. 435).

Širší vyhlídky na budoucí osud afrického regionu stále neočekávají výraznější zlepšení nejen co se týče ekonomické, politické či zdravotní situace. Definování jasných cílů směřování těchto zemí a vlastních výhod proti konkurentům však představuje možnost v budoucnu dosáhnout situace, v rámci níž bude možné se přinejmenším částečně oprostít od podřízeného vztahu s dominantními centry globálního ekonomického systému a upevnit své místo v rámci těchto vazeb.

Přestože zahraniční finanční pomoc představuje klíčovou složku k zajištění rozvoje infrastruktury, zlepšení vzdělanosti populace a zároveň má stabilizační roli v případě deficitu (Przeworski, 1991, str. 150), v rámci dlouhodobé strategie by se měla stát pouze podpůrným faktorem v rámci stanovených rozvojových strategií, zakládajících se na reflexi lokálních specifik. Schneider a Nega v tomto směru jen potvrzují výše uvedené argumenty, že veškerá finanční pomoc, která směřovala na kontinent, nabývala, navzdory mírnému zlepšení, jen nepravděpodobný trvalý rozvoj a spíše tak poskytovala pomoc stávající politické elitě (Nega, Schneider, 2013, str. 245). Dennis M. Tull tvrdí, že vedle příjmů z daní a obchodu poskytuje rozvojová pomoc akorát možnost pro africké autoritářské elity rozšiřovat vlastní manévrovací prostor (Hodzi, 2018, str. 200).

Jak vyjádřil prezident Senegalu A. Wade: *„Nikdy jsem neviděl, že by se nějaká země sama rozvíjela jen díky pomoci nebo půjčkám. Země, které dosáhly rozvoje, jako Tchaj-wan, Korea, Singapur – všechny věřily ve volný trh. V tom není žádné tajemství. Afrika se po získání nezávislosti vydala na špatnou cestu.* (Ayittey, 2005, str. 131). Spolupráce se zahraničními partnery, která je motivována především kombinací konkrétních ekonomických a politických zájmů ze strany globální ekonomických center za současné situace nevede k momentu oproštění se od zahraniční pomoci. Úspěchy asijských zemí integrovat se v rámci systému nerovných ekonomických vztahů však představují motivaci čelit vnějším i vnitřním výzvám k formulaci takových strategií. Nejdůležitějším faktorem však zůstává otázka motivace k rozvoji ze strany domácích politických elit a státní byrokracie, čímž se tato kapitola navrácí zpět k Adrianu Leftwichovi.

Závěr

Diplomová práce se zaměřila na současný fenomén návratu zájmu center globálního ekonomického systému o země afrického kontinentu a přístup těchto center k otázce rozvoje regionu. Cílem práce bylo posoudit povahu alternativních rozvojových modelů a poukázat na problematický charakter modelu souběžné liberalizace a demokratizace prezentovaný nejenom západními zeměmi a mezinárodními organizacemi, nýbrž i teoretiky zabývajícími se otázkou rozvoje Afriky a konceptem tzv. „good governance“. Vzhledem k zaměření práce nejen na obecnou povahu globálního světového systému, nýbrž i povahu afrických ekonomik, jakožto významné složky v otázce rozvoje regionu, se základní optikou pro nahlížení na globální ekonomické vztahy stala práce Boba Jessopa. Jessop totiž nabízí syntézu mezi teoriemi světového systému a tzv. Varieties of Capitalism. Zároveň je Jessopův přístup schopen pracovat s internalistickým a externalistickým přístupem, jak současnou debatu o příčinách problémů současné Afriky definoval George Ayittey.

Zohledňovány tedy byly negativní důsledky vycházející z pozice zemí v rámci globálních ekonomických vztahů i otázky spojené s problematikou neefektivního fungování státních institucí a politických elit využívajících antikoloniální rétoriky za účelem zbavení se odpovědnosti vůči společnosti. Vzhledem k významu problematiky africké identity, vycházející z povahy africké koloniální zkušenosti, bylo v tomto směru nutné, přinejmenším částečně, zahrnout i práce teoretiků postkoloniální teorie. Témata antikolonialismu a boje za uznání v tomto směru představují klíčovou složku identity afrických států, které a priori formují podobu lokální politické diskuse i přístup k západním formám pomoci a partnerství. Spolu s představami o bratrství mezi pokořenými národy tak hraje významný faktor ve stanovení cílů zahraniční politiky afrických zemí.

Práce tedy byla formulována na dvou rovinách, přičemž jedna rovina se zabývala otázkami rozvoje a demokratizace v souvislosti s oslabením západní dominance, druhá pak formováním alternativních koncepcí rozvoje a otázkou případných šíření. V tomto směru se práce snažila poukázat na vzájemnou institucionální nekompatibilitu v otázkách vztahu demokratického státu a hospodářského rozvoje a přítomnosti protichůdných zájmů, které mají efekt na prosazování nezbytných reforem. Případy postkomunistické transformace z devadesátých let ukázaly potřebu dočasně oslabit či rozdělit občanskou společnost v zájmu prosazení souběžných reforem, jelikož sjednocené opoziční hnutí těch, kteří by z transformace vyšli jako poražení, by mohlo přijetí těchto reforem zablokovat. Problém „prodemokratických“ autorů spočívá v tom, že přestože připouštějí v počátcích nového režimu ekonomický pokles a s tím spojené sociální dopady, domnívají se, že demokratický režim je schopen tyto negativní faktory překonat, setrvat na svém demokratickém základě a vzdorovat populistickým výzvám. Demokratizační proces se v tomto směru jeví náročný a souběžné liberalizační a demokratizační reformy jsou, bez dohledu mezinárodních institucí, a především prodemokraticky orientované většiny obyvatelstva v prostředí rozvinutého trhu, jen obtížně proveditelné. Ze strany demokratických politiků zde chybí výraznější motivace k prosazování politických či ekonomických reforem, jelikož negativní důsledky těchto reforem mohou mít efekt přinejmenším na výsledky následujících voleb.

Alternativní přístup klade důraz na zformování efektivního tržního hospodářství skrze autonomii ekonomické byrokracie, její kooperaci s privátním sektorem a motivaci politických elit k prosazování rozvojové politiky. Tento model následně paradoxně vede, navzdory represím vůči společnosti, k formování prodemokratické společnosti. V tomto směru odkazují i k postupnému vývoji západních center. Jedná se o posun od zformování kapitalistické společnosti k demokratické skrze rostoucí sociální a politické požadavky. Touto možnou alternativou se stává koncept tzv. „rozvojového státu“ teoretika Adriana Leftwiche.

Ten ve svých pracích sledoval právě onu problematickosti vztahu mezi demokracií a rozvojem a dospěl k zmíněné institucionální nekompatibilitě obou prvků. Leftwich se tedy zabývá schopností nedemokratického státu zajistit rozvoj, přičemž v tomto směru od sebe odděluje zmíněný „rozvojový stát“ a sultanistický režim. Přestože u obou případů hrají klíčovou roli zahraniční investice, v případě rozvojového státu se jedná o prostředky k prosazení vlastní pozice v rámci globálních ekonomických vztahů, naproti tomu sultanistický režim je udržován závislostí na zahraničních financích, v případě ztráty těchto finančních prostředků a absence alternativního patrona tyto režimy nejsou z vlastních zdrojů udržitelné. Kritika ze strany „prodemokratizačních“ teoretiků k tomuto přístupu vycházela především z reálné pochybnosti o motivaci k rozvoji, jelikož protizápadní a antikoloniální rétorika představuje nepochybně úspěšný nástroj zbavení se odpovědnosti za situaci v zemích. Navzdory této relevantní připomínce se však Leftwichova argumentace z teoretického hlediska jeví jako přijatelná tím, že umožňuje postupné rozfázování rozvoje.

Problém zastánců demokratizace spočívá v tom, že nedemokratický režim vnímají pouze jako statický, neefektivní, pouze jako příjemce zahraniční pomoci ve zmíněné sultanistické podobě, a nepřipouští tedy představu funkčního alternativního rozvojového modelu zakládajícího se na dočasném autokratickém řízení. Případ současné Rwandy nabízí právě tento příklad hospodářského vzestupu spojeného s nedemokratickou formou vlády, která dokázala vyvést zemi z politické a ekonomické destabilizace a etnické genocidy. Přestože režim Paula Kagameho v tomto směru posiluje Leftwichovu argumentaci, případ si vyžaduje do budoucna sledování dalšího vývoje. Koncepce „rozvojového státu“ tak předkládá relevantní alternativu vůči Washingtonskému konsenzu. Západní debaty o otázkách rozvoje navíc postupně začaly opouštět představu svobodného trhu a samy se začaly vracet k nutnosti státních intervencí.

Právě slabiny západního modelu v regionu a posilování ekonomického a politického vlivu Čínské lidové republiky v posledních desetiletích vedly k zájmu představitelů afrických států o alternativní rozvojový model.

Čínská antikoloniální rétorika nacházela podporu napříč politickým spektrem afrických zemí a naplňovala tak zdánlivě představu bratrství kolonizovaných národů. Současně se však stala zneužitelným pragmatickým nástrojem nejen domácích elit, nýbrž i zahraničních velmocí.

Čínský hospodářský vzestup vyvolal zájem nejen afrických zemí, ale odrazil se i v západních debatách o povaze alternativního rozvojového modelu, zvláště pak v souvislosti s konceptem takzvaného „Pekingského konsensu“, jak jej definoval Joshua Cooper Ramo. Přestože byla záhy prokázána problematická a neodpovídající povaha tohoto konceptu, zájem o studium alternativních rozvojových modelů nadále přetrval a vyvolal debaty o inspiraci singapurským případem autoritářského režimu, který z velké části představoval vzor pro čínský hospodářský vzestup, a který představuje jeden z klíčových případů i Leftwichovy teorie. Práce tedy zpochybnila, že by Čína vůbec formulovala vlastní specifický rozvojový model. V tomto směru šlo spíše o inspiraci a kombinování různých rozvojových modelů.

Pro africký region měla debata o vzestupu „asijských tygrů“ klíčový význam, nejen vzhledem ke společné koloniální zkušenosti, nýbrž i obdobné pozici v éře získání nezávislosti. Povaha afrického rozvoje tedy nevedla k formulování modelu, který by odpovídal místním specifikům, nýbrž ke snaze imitovat dřívější úspěšné případy. Pro Čínu však představovala spolupráce se subsaharskou Afrikou především možnost vývozu nadprodukce a přístup ke strategickým surovinám, umožňující zemi hrát úlohu světové velmoci. Zároveň klíčovým se stal i zisk politické podpory ze strany afrických států na mezinárodní úrovni. Spolupráce zajistila africkým zemím finanční prostředky pro budování infrastruktury a rozvojovou pomoc bez požadavků na dodržování lidských práv a demokratizaci. Čínská pomoc však neměla reálný efekt na snižování nezaměstnanosti, jelikož čínské společnosti v tomto směru spoléhaly na své domácí síly.

Dovoz čínského zboží představoval navíc hrozbu pro místní producenty. Pokud je tedy čínsko-africký vztah prezentován jako vzájemně prospěšný, jedná se o vztah, ve kterém jsou Afrikou míněny především místní politické elity využívající finanční prostředky pro upevňování vlastního vlivu, nikoliv podporu rozvoje.

Jedná se o mocenskopolitické patronační vztahy s lokálními režimy, které byly už v době studené války charakteristické pro oba mocenské bloky. O mocenském vztahu svědčí i skutečnost, že s růstem politického vlivu Číny však narůstá i požadavek na zajištění dobré „image“ v rámci mezinárodního společenství a nutnost vytvářet tlak na lokální nedemokratické vůdce upustit od represivní povahy režimu. Oslabuje se tak tedy princip nevměšování se do vnitropolitických záležitostí afrických států. Čínské investice tak odpovídají více konceptu „sultanismu“ než „rozvojového státu“, jak jej definoval Adrian Leftwich.

Diplomová práce tak zpochybňuje předpoklad o šíření alternativního rozvojového modelu, který by směřoval k dosažení nezávislé pozice v rámci globální ekonomických vztahů a odpoutání se od svého patrona. Spíše se tak jedná o mocenský vztah, v jehož rámci se autonomie afrických elit odvíjí podle množství případných patronů. Vzhledem k problematickému vztahu se západními demokraciemi a jejich důrazem na požadavky demokratizace a prosazování lidských práv je tedy v současné době výběr dalších možných partnerů komplikován, a z tohoto důvodu je zpochybňován i argument o autonomii výběru mezi jednotlivými centry. I v případě možných benefitů ze strany západních demokracií však tyto vztahy znovu naráží problematiku africké identity a vzájemných historických vztahů.

Použité zdroje

- [1] ABDULAI, Abdul-Gafaru; ASANTE, Kojo Pumpuni; MOHAN, Giles. Party Politics and the Political Economy of Ghana's Oil, *New Political Economy*, 2018, str. 274 - 289. [on-line], Dostupné z <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13563467.2017.1349087>
- [2] ABDULAI, Abdul-Gafaru; CRAWFORD, Gordon. Consolidating democracy in Ghana: progress and prospects? *Democratization*, vol. 17, 2010, str. 26 - 67. [on-line], Dostupné z <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13510340903453674>
- [3] ADUSEI, Lord Aikins. Threats to the exploration, production and supply of Africa's energy resources. *South African Journal of International Affairs*, Vol. 22, 2015, str. 43 - 65. [on-line], Dostupné z <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10220461.2014.1001432>
- [4] ABDALLAH, Rashid. Paul Kagame should not fear opposition. *Al Jazeera*, October 7 2019. [on-line], Dostupné z <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/paul-kagame-fear-opposition-191006093236578.html>
- [5] ALEMAZUNG, Joy Asongazoh. Post-Colonial Colonialism: An Analysis of International Factors and Actors Marring African Socio-Economic and Political Development. *The Journal of Pan African Studies*, vol. 3, no. 10, September 2010, str. 62 - 84. [on-line], Dostupné z https://www.researchgate.net/publication/228429413_Post-Colonial_Colonialism_An_Analysis_of_International_Factors_and_Actors_Marring_African_Socio-Economic_and_Political_Development
- [6] ANDERSON, Mark; MCTERNAN, Billie Adwoa. Does Ghana's oil boom spell the end for its fishing industry. *The Guardian*, August 22, 2014. [on-line], Dostupné z <https://www.theguardian.com/global-development/2014/aug/22/ghana-oil-boom-end-fishing-industry>

- [7] AYIDOO, Richard. African countries have started to push back against Chinese development aid. Here's why. The Washington Post, October 16, 2018. [on-line], Dostupné z <https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2018/10/16/african-countries-have-started-to-push-back-against-chinese-development-aid-heres-why/>
- [8] AYITTEY, George B. N. Africa Unchained. Palgrave Macmillan, 2005.
ISBN 978-1-4039-7386- 3
- [9] AYITTEY, George B. N. Defeating dictators: fighting tyranny in Africa and around the world. Palgrave Macmillan, 2011.
ISBN 978-0-230-10859-2
- [10] AYITTEY, George B. N. Indigenous African institutions. Transnational Publishers, 2006.
ISBN 1-57105-337-9
- [11] BAFANA, Busani. Denting youth unemployment through agriculture, Africa Renewal. United Nations Department of Public Information, 2014. [on-line], Dostupné z https://www.un.org/africarenewal/sites/www.un.org.africarenewal/files/Africa_Renewal_Special_Edition_2014_en.pdf
- [12] BEYENE, Hailay Gebretinsae. Trade Integration and Revealed Comparative Advantages of Sub-Saharan Africa and Latin America and Caribbean Merchandise Export, The International Trade Journal, Vol. 28, 2014, str. 411 - 441. [on-line], Dostupné z <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/08853908.2014.952851>
- [13] BIRDSALL, Nancy; FUKUYAMA, Francis. The Post-Washington Consensus. Foreign Affairs, March/April 2011. [on-line], Dostupné z <https://www.foreignaffairs.com/articles/2011-02-16/post-washington-consensus>

- [14] BRESSER-PEREIRA, Luiz Carlos, MARAVALL, José María; PRZEWORSKI, Adam. Economic Reforms in New Democracies: a social democratic approach. *Slavic Review*, 1994. [on-line], Dostupné z https://www.researchgate.net/publication/237129927_Economic_Reforms_in_New_Democracies_A_Social-Democratic_Approach
- [15] BRIGETY, Reuben. A Post-American Africa. *Foreign Affairs*, August 28, 2018. [on-line], Dostupné z <https://www.foreignaffairs.com/articles/africa/2018-08-28/post-american-africa>
- [16] BUENO DE MESQUITA, Bruce; DOWNS, George W. Development and Democracy. *Foreign Affairs*, September/October 2005. [on-line], Dostupné z <https://www.foreignaffairs.com/articles/2005-09-01/development-and-democracy>
- [17] CARYL, Christian. Africa's Singapore Dream. *Foreign Policy*, April 2, 2015. [on-line], Dostupné z <https://foreignpolicy.com/2015/04/02/africas-singapore-dream-rwanda-kagame-lee-kuan-yew/>
- [18] DAVIS, Alexander E.. Solidarity or hierarchy?: India's identification with Africa and the postcolonial politics of race. *India Review*, vol. 17, 2018. [on-line], Dostupné z <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14736489.2018.1452415>
- [19] DENG, Xiaoping. China's Foreign Policy, August 21, 1982. *The Selected Works of Deng Xiaoping*. [on-line], Dostupné z <https://dengxiaopingworks.wordpress.com/2013/02/25/chinas-foreign-policy/>
- [20] EISENMAN, Joshua. China's Political Outreach to Africa. In ROTBERG, Robert I. (ed.): *China Into Africa: Trade, Aid, and Influence*. Washington D.C. Brookings Institution Press, 2008, str. 230 - 249. ISBN 978-0-8157-7561-4
- [21] FANON, Franz. *Černá kůže, bílé masky: postkoloniální myšlení I*. Praha: Tranzit, 2011.

ISBN 978-80-87259-12-2

- [22] FÜRST, Rudolf. Úvod. In FÜRST, Rudolf a kolektiv (eds.): Vzestup Indie a Číny: Přichází asijské století?. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2011, str. 69 - 89.

ISBN 978-80-86506-84-5

- [23] GIBBONS-NEFF, Thomas; SCHMITT, Eric. Russia Exerts Growing Influence in Africa Worrying Many in the West. The New York Times, January 28, 2020. [on-line], Dostupné z <https://www.nytimes.com/2020/01/28/world/africa/russia-africa-troops.html>

- [24] HENRY, Carla; JAYNE, Thomas, YEBOAH, Felix Kwame. The future of work in African agriculture: Trends and drivers of change. International Labour Office, 2017. [on-line], Dostupné z https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-/dgreports/---inst/documents/publication/wcms_624872.pdf

- [25] HODZI, Obert. China and Africa: economic growth and a non-transformative political elite. Journal of Contemporary African Studies, 2018, str. 191 - 206. [on-line], Dostupné z <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/02589001.2017.1406191?journalCode=cjca20>

- [26] HUBBART, Paul. Chinese Concessional Loans. In ROTBERG, Robert I. (ed.): China Into Africa: Trade, Aid, and Influence. Washington D.C. Brookings Institution Press, 2008, str. 217 - 229.

ISBN 978-0-8157-7561-4

- [27] CHEHABI, H.E. LINZ, Juan J. Theory of Sultanism 2: Genesis and Demise of Sultanistic Regimes. In CHEHABI, H.E., LINZ, Juan. J. (ed.): Sultanistic Regimes. Johns Hopkins University Press, 1998, s. 26 - 48.

ISBN 0-8018-5693-0

- [28] JESSOP, Bob. *The State: past, present, future*. Cambridge: Polity Press, 2016.
ISBN-13: 978-0-7456-3304-6
- [29] KENNEDY, Scott. The Myth of the Beijing Consensus. *Journal of Contemporary China*, 2010, str. 461 - 477. [on-line], Dostupné z
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10670561003666087>
- [30] KOHNERT, Dirk. Trump's tariff impact on Africa and the ambiguous role of African agency. *Review of African Political Economy*, Vol. 45, 2018. [on-line],
Dostupné z
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/03056244.2018.1500362>
- [31] KUMAH-ABIWU, Felix. Leadership Traits and Ghana's Foreign Policy: The Case of Jerry Rawlings' Foreign Economic Policy of the 1980s. *The Round Table*, 2016, str. 297 – 310. [on-line], Dostupné z
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00358533.2016.1180045>
- [32] LANGLEY, Lester D. *America and the Americas: The United States in the Western Hemisphere*. University of Georgia Press, 2010.
ISBN 978-0-8203-3716-6
- [33] LEFTWICH, Adrian. Bringing Politics Back In: Towards a Model of the Developmental State. *Journal of Developmental Studies*, 1995, str. 400 - 427.
[on-line], Dostupné z
https://www.researchgate.net/publication/245588968_Bringing_Politics_Back_In_Towards_a_Model_of_the_Developmental_State
- [34] LEFTWICH, Adrian. Democracy and development: A Contradiction in the Politics of Economics. *New Political Economy*, Vol. 7, No.2, 2002, str. 269 - 281. [on-line], Dostupné z
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13563460220138871>

- [35] LEFTWICH, Adrian. Democracy and development: Is there institutional incompatibility. *Democratisation*, 2005, str. 686 - 703. [on-line], Dostupné z <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13510340500322173>
- [36] LI, Anshan. China's New Policy toward Africa. In ROTBERG, Robert I. (ed.): *China Into Africa: Trade, Aid, and Influence*. Washington D.C. Brookings Institution Press, 2008, str. 21 - 49.
- ISBN 978-0-8157-7561-4
- [37] LIPSET, Seymour Martin. Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy. *The American Political Science Review*, Vol. 53, No. 1, March 1959, str. 69 - 105. [on-line], Dostupné z https://scholar.harvard.edu/files/levitsky/files/lipset_1959.pdf
- [38] MARANGOS, John. The Post Keynesian retort to „After the Washington Consensus“. *Journal of Post Keynesian Economics*, Vol. 34, 2012, str. 583 - 610. [on-line], Dostupné z <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.2753/PKE0160-3477340402>
- [39] MBEMBE, Achille. Co je postkoloniální myšlení. In HAVRÁNEK, Vít (ed.): *Postkoloniální myšlení II*. Praha: Tranzit, 2011, str. 36 - 53.
- ISBN 978-80-87259-14-6
- [40] MCCORMICK, Dorothy. China & India as Africa's New Donors: The Impact of Aid on Development. *Review of African Political Economy*, str. 73 – 91, 2008. [on-line], Dostupné z <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/03056240802011501>
- [41] MICHALEK, Tomáš. Zahraniční politika Číny v Africe. In FÜRST, Rudolf a kolektiv (eds.): *Vzestup Indie a Číny: Přichází asijské století?*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2011, str. 69 - 89.
- ISBN 978-80-86506-84-5

- [42] MILANOVIC, Branco. The Clash of Capitalism: The Real Fight for the Global Economy's Future. *Foreign Affairs*, January/February, 2020. [on-line], Dostupné z <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2019-12-10/clash-capitalisms>
- [43] MOULDS, Josephine. EU trade agreements threaten to crush Kenya's blooming flower trade, *The Guardian*, January 16, 2015. [on-line], Dostupné z <https://www.theguardian.com/sustainable-business/2015/jan/16/kenya-flower-trade-eu-pressure>
- [44] NATTRASS, Nicoli. A South African Variety of Capitalism. *New Political Economy*, Vol. 19, 2014, str. 56 - 78. [on-line], Dostupné z <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13563467.2013.768610>
- [45] NEGA, Berhanu; SCHNEIDER, Geoffrey. Democracy, Development and Comparative Institutional Advantage in Africa. *Forum for Social Economics*, 2013, str. 231 – 247. [on-line], Dostupné z <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/07360932.2013.782560?journalCode=rfse20>
- [46] OFFE, Claus . Capitalism by Democratic Design? Democratic Theory Facing the Triple Transition in East Central Europe. *Social Research*, Vol. 71, No. 3, str. 501 – 528, 2004. [on-line] Dostupné z URL <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:njA7PamVY-sJ:https://pdfs.semanticscholar.org/5e2d/3bbe6433a48b7142e34d4c8cc856ee193286.pdf+&cd=1&hl=cs&ct=clnk&gl=cz>
- [47] OLSEN, Gorm Rye. The ambiguity of US foreign policy towards Africa. *Third World Quarterly*, Vol. 38, 2017, str. 2097- 2112. [on-line], Dostupné z <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01436597.2017.1315298>

- [48] ORTMANN, Stephan. The „Beijing consensus“ and the „Singapore model“: unmasking the myth of an alternative authoritarian state-capitalist model. *Journal of Chinese Economic and Business Studies*, 2012, str. 337 - 359. [on-line], Dostupné z <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14765284.2012.724981>
- [49] OSEI, Anja. Political parties in Ghana: agents of democracy, *Journal of Contemporary African Studies*, 2013, str. 543 - 563. [on-line], Dostupné z <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/02589001.2013.839227>
- [50] PADUANO, Stephen. Putin Lost His Great Game Before He Started. *Foreign Policy*, October 31, 2019. [on-line], Dostupné z <https://foreignpolicy.com/2019/10/31/putin-russia-africa-great-game-china-united-states/>
- [51] PAINTER, DAVID S. Oil, resources, and the Cold War, 1945 - 1962. In LEFFLER, Melvyn P.; WESTAD, Odd Arne (eds.). *The Cambridge history of the Cold War*. New York: Cambridge University Press, 2010.
- ISBN 978-0-521-83719-4
- [52] PALITZA, Kristin, EU food export hinder African agricultural development. *DPA international*, May 3, 2017. [on-line], Dostupné z <https://www.dpa-international.com/topic/eu-food-exports-hinder-african-agricultural-development-urn%3Anewsml%3Adpa.com%3A20090101%3A170503-99-298260>
- [53] PRZEWORSKI, Adam. *Democracy and the Market*. Cambridge University Press, 1991.
- ISBN 0-521-41225-0
- [54] PROUZA, Jan. *Ghana: Volby, politické strany a stranictví*. Olomouc: Nakladatelství Periplum, 2010.
- ISBN 978-80-86624-59-4

- [55] ROTBERG, Robert I. China's Quest for Resources, Opportunities and Influence in Africa. In ROTBERG, Robert I. (ed.): China Into Africa: Trade, Aid, and Influence. Washington D.C. Brookings Institution Press, 2008, str. 1 - 20.

ISBN 978-0-8157-7561-4

- [56] RUESCHEMEYER, Dietrich; STEPHENS, Evelyne Huber; STEPHENS, John D. Capitalist development and Democracy. Chicago: University Chicago Press, 1992.

ISBN 0-226-73144-8

- [57] RUHUMULIZA, Gatete Nyiringabo. Kagame's Rwanda is still Africa's most inspiring success story. Aljazeera, 21 October, 2019. [on-line], Dostupné z <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/kagame-rwanda-africa-inspiring-success-story-191021095141166.html>

- [58] RUPP, Stephanie. Africa and China: Engaging Postcolonial Interdependencies. In ROTBERG, Robert I. (ed.): China Into Africa: Trade, Aid, and Influence. Washington D.C. Brookings Institution Press, 2008, str. 21 - 49.

ISBN 978-0-8157-7561-4

- [59] SCHNEIDER, Geoffrey. Comparative Institutional Advantage and the Appropriate Development Model for Sub-Saharan Africa, Forum for Social Economics, 2008, str. 115 - 124. [on-line], Dostupné z <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1007/s12143-008-9015-8>

- [60] SNYDER, Richard. Paths out of Sultanistic Regimes: Combining Structural and Voluntarist Perspectives. In CHEHABI, H.E., LINZ, Juan. J. (ed.): Sultanistic Regimes. Johns Hopkins University Press, 1998, s. 49 – 81.

ISBN 0-8018-5693-0

- [61] SOJKOVÁ, Iva. The Beijing Consensus: Characteristics of China's Official Development Finance in Ghana, 2000 - 2013. Central European Journal of International and Security Studies. Praha: Metropolitan University Prague Press, 2017, s. 107 - 142.

ISSN 1802-548X

- [62] SOUTHALL, Roger. (Middle-) Class analysis in Africa: does it work. Review of African Political Economy, 2018, str. 467 – 477. [on-line], Dostupné z <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/03056244.2018.1482826>

- [63] THOMPSON, Carol B. US trade with Africa: African growth & opportunity? Review of African Political Economy, 2004, str. 457 – 474. [on-line], Dostupné z <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0305624042000295549>

- [64] VANHUYSSSE, Pieter. Power, Order and the Politics of Social Policy in Central and Eastern Europe. In CERAMI, Alfio; VANHUYSSSE, Pieter (eds.): Post-Communist Welfare Pathways: Theorizing Social Policy Transformations in Central and Eastern Europe. Palgrave Macmillan, 2009, str. 53 - 70.

ISBN 978-0-230-24580-8

- [65] WALDORF, Lard. Instrumentalizing Genocide: The RPF's Campaign against „Genocide Ideology“. In STRAUS, Scott; WALDORF, Lars I. (eds.). Remaking Rwanda: State Building and Human Rights after Mass Violence. The University of Wisconsin Press, 2011, str. 103 - 117.

ISBN 978- 0- 299- 28264- 6

- [66] WALLERSTEIN, Immanuel. World-systems Analysis. Durham and London: Duke University Press, 2004.

ISBN 0-8223-3442-9

- [67] XI, Jinping. The governance of China. Beijing: Foreign Languages Press, 2014.
ISBN 978-7-119-09057-3
- [68] ZHAO, Suisheng. A Neo-Colonialist Predator or Development Partner? China's engagement and rebalance in Africa. *Journal of Contemporary China*, 2014, str. 1033 – 1052. [on-line], Dostupné z <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10670564.2014.898893>
- [69] ZORBAS, Eugenia. Aid Dependence and Policy Independence: Explaining the Rwandan Paradox. In STRAUS, Scott; WALDORF, Lars I. (eds.). *Remaking Rwanda: State Building and Human Rights after Mass Violence*. The University of Wisconsin Press, 2011, str. 103 - 117.
ISBN 978- 0- 299- 28264- 6
- [70] African Union Mission – Washington DC – reacts to President Trump's „shithole countries“ remarks. African Union, January 12, 2018 [on-line], Dostupné z <https://au.int/en/pressreleases/20180112/african-union-mission-washington-dc-reacts-president-trumps-shithole>
- [71] Foreign direct investment to Africa defies global slump, rises 11%. United Nations Conference on Trade and Development, June 12, 2019. [on-line], Dostupné z <https://unctad.org/en/pages/newsdetails.aspx?OriginalVersionID=2109>
- [72] Hong Kong, Africa and the One China policy. *Africa Times*, October 6, 2019. [on-line], Dostupné z <https://africatimes.com/2019/10/06/hong-kong-protests-africa-and-the-one-china-policy/>
- [73] Hopeless Africa, *The Economist* May 11, 2000. [on-line], Dostupné z <https://www.economist.com/leaders/2000/05/11/hopeless-africa>
- [74] World Investment Report 2019. United Nations Conference on Trade and Development, 2019. [on-line], Dostupné z https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2019_en.pdf

- [75] Rwanda Official Development Assistance Report. Ministry of Finance and Economic Planning, January 2017. [on-line], Dostupné z http://www.devpartners.gov.rw/fileadmin/user_upload/ODA_report_201516__2_.pdf
- [76] Rwanda Economic Update. World Bank, June 2019. [on-line], Dostupné z <http://documents.worldbank.org/curated/en/593831561388957701/pdf/Rwanda-Economic-Update-Lighting-Rwanda.pdf>